

A Comparative Study of the Technical and Visual Characteristics of Jewelry Making in the Jeqqes of the Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah Qajar periods, Available in the National Jewelry Treasury of Iran

Maryam Yazdani Kachuie¹, Farzaneh Farrokhfar^{2*}

1. M.A Student, Department of Art Studies, Faculty of Arts, University of Neyshabur, Neyshabur, Iran

2. Associate Professor, Faculty of Art & Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Received: 2024/07/28

Accepted: 2025/02/26

Abstract

Jewelry is one of the delicate crafts that received special attention from the kings during the Qajar era, and had various effects in different fields. Among these, we can mention royal Jeqqe, which were considered the most important court jewels and adorned the crowns of the kings. Due to the special status of Jeqqe and their variety during the reigns of Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah, it seems that the formal quality, execution techniques, and decorative methods used in these works display a dual identity of this art industry. Studying them can lead to a better understanding of the jewelry-making tradition of the Qajar era. The purpose of this research is to study the technical and visual characteristics of jewelry making in Jeqqe attributed to the reigns of Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah. The research questions are: 1- What technical and visual characteristics are evident in the court Jeqqe from the Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah Qajar periods? 2- What are the similarities and differences in these characteristics in the Jeqqe from the Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah periods? In terms of purpose, the research method is developmental and applied, and the research approach is descriptive-analytical with a comparative approach. The information is based on library-documentary sources, focusing on the collection of court jewels from the Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah periods, located in the National Treasury of Iran. The results indicate that the Jeqqe of the courts of Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah share common technical and visual features, such as the use of precious metals like gold and silver, adorned with decorative methods like setting and enameling. Additionally, the court Jeqqe in the era of these two rulers differs in the application of proportions and abstract and realistic patterns.

Keywords:

Qajar Era Art, Jewelry Making, Court Jeqqe, Fath-Ali Shah, Naser al-Din Shah

* Corresponding Author: f.farrokhfar@modares.ac.ir

©2024 by the Authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>

Introduction

Jewelry is one of the industries that has always received support by rulers and favored by kings. Rulers throughout history have collected a vast and abundant treasure, a part of which is now kept in the National Jewelry Treasury of Iran. In Iran, the crown has consistently been a symbol of the power and glory of the monarchy. For this reason, artists put considerable effort into its manufacture. Among the items used to decorate crowns were the Jeqqes, which were considered important ornaments during the Qajar period. Due to the special status and diversity of this jewelry, especially during the era of Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah Qajar (1210 to 1343 AH) as well as the lack of sufficient studies on the identification and qualitative analysis of these works, a study in this regard can greatly enhance in better understanding parts of the jewelry-making tradition of the Qajar era. Therefore, the aim of this research is a comparative study of the technical and visual characteristics of jewelry-making in the Jeqqes from the era of Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah Qajar. In this regard, two questions arise: What technical and visual characteristics are evident in the court Jeqqe of the era of Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah Qajar? And what were the similarities and differences of these characteristics in the Jeqqes of the era of Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah Qajar? Identifying the characteristics of Qajar court Jeqqes, which are the most important types of court jewelry, is of great importance in terms of manufacturing technique, form, decorations, and cutting, and is necessary due to the lack of specialized studies. Searches conducted to find sources related to the present study show that much research has been carried out in this field and there are many sources in this regard. However, a review of these sources reveals that Qajar court jewelry, especially Jeqqes, is a valuable treasure that has not yet been properly recognized. This research aims to focus on a comparative study of the technical and visual characteristics of jewelry making in Jeqqe from the era of Fath-Ali Shah and Nasser al-Din Shah Qajar.

Methodology

The nature of this research is developmental-applied and in terms of method, it is a descriptive, analytical and comparative. This research includes two groups of Jeqqes from the era of Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah Qajar, which were collected, based on the information available in the archive of the National Jewelry Treasury of Iran (Siahi, 2016: 115) and have been categorized and introduced in this research. All the samples introduced in this source, which include 31 Jeqqes (16 pieces belonging to the era of Fath-Ali Shah and 15 pieces related to the era of Naser al-Din Shah), have been examined and analyzed.

Results

In the construction of the magnificent Jeqqes of the two Qajar kings, Fath-Ali Shah and Naser al-Din Shah, precious metals such as gold and silver and occasionally copper were used, which were used both separately and sometimes in combination. These works were decorated with methods such as inlay and enameling, and many valuable and expensive gems were used in the gem setting method of the Jeqqes.

Discussion

During the reign of Fath-Ali Shah, colored gems were primarily used to decorate jewelry. However, gradually, during the reign of Naser al-Din Shah, this variety of colored gems was replaced by single-colored or two-colored gems. The cutting of gems and their flaws continued until the Qajar era and the era of Fath-Ali Shah, but during the time of Naser al-Din Shah and his encounter with the style and industry of Farangisaz jewelry making, the cutting of gems also underwent significant changes, and some gems were cut in order to maintain proportions in the West (Europe) and were installed on the Jeqqes with various setting techniques. The round method was more prevalent during the era of Fath-Ali Shah, because at this time the standard cutting was less common and they were more inclined to maintain the weight of the gems.

During the era of Naser al-Din Shah, the Farangisaz jewelry making style became popular, and the court jeweler, by turning to this style and standard cutting, abandoned the traditional setting methods that were more common during the time of Fath-Ali Shah and adopted new setting techniques to better present the gem. With the recognition of the optical properties of gems, open-backed gem mounts were used; therefore, during the period of Nasir al-Din Shah, the leaf-brass method is less common. In royal Jeqqes, enameled surfaces are less commonly used, but more enameling is done in the concave method. In court Jeqqes, the form follows the plant nature and the patterns that fill these forms are often in the form of plants and geometry.

Conclusion

During the reign of Fath-Ali Shah, the form of Jeqqes is mostly inspired by the form of paisley and usually these ornaments are typically symmetrical with the main axes aligned with the four cardinal directions. Jeqqes are generally made of two main parts, which include the upper part and the body in the lower part. Most of the designs and decorations are found in the body part. In many cases, these two parts are equal to each other. This proportion was observed in the construction of Jeqqes from the era of Fath-Ali Shah. However, gradually during the reign of Naser al-Din Shah, the inequality in length and width replaced this proportion in size, so that sometimes the upper part is longer and in some cases the body has the largest volume in the

Jeqqe. The designs used in their decoration were initially abstract, but over time, these abstract patterns were replaced with more realistic forms.

Reference

Siahi, Elham, (2016). Investigating the tradition of jewelry making in the Qajar period (a case study of royal collars), Master's Thesis, School of Art and Architecture, Shiraz; Shiraz University [in Persian].

مطالعه تطبیقی ویژگی‌های فنی و بصری جواهرسازی در جیقه‌های دوره فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه قاجار موجود در خزانه جواهرات ملی ایران

مریم یزدانی کچوئی^۱، فرزانه فرخ فر^{۲*}

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد هنر اسلامی، گروه مطالعات هنر، دانشکده هنر، دانشگاه نیشابور، نیشابور، ایران

۲. دانشیار گروه ارتباط تصویری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۵/۷

چکیده

جواهرسازی از جمله صنایع ظریف‌های است که در عصر قاجار، مورد توجه ویژه پادشاهان بوده و در زمینه‌های مختلف، آثار متنوعی داشته است. از آن جمله می‌توان به جیقه‌های سلطنتی اشاره کرد که از مهم‌ترین جواهرات درباری و زینت‌بخش تاج شاهان به شمار می‌رفته و به‌عنوان جواهری معنادار، بیانگر اقتدار، شکوه و قدرت سلطنت حاکمان بوده است. به دلیل جایگاه ویژه جیقه‌ها و تنوع آن‌ها در دوران فتحعلی‌شاه و ناصرالدین‌شاه، به نظر می‌رسد کیفیت فرمی و فنون اجرایی و شیوه‌های تزئینی مورد استفاده در این آثار، هویت دوگانه‌ای را از این هنر-صنعت به نمایش می‌گذارند که مطالعه آن‌ها می‌تواند به شناخت بیشتر سنت جواهرسازی عصر قاجار بیانجامد. هدف این پژوهش مطالعه ویژگی‌های فنی و بصری جواهرسازی در جیقه‌های منصوب به دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه است. پرسش‌های پژوهش این است: ۱- چه ویژگی‌های فنی و بصری در جیقه‌های درباری دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه قاجار مشهود است؟ ۲- وجوه تشابه و تفارق این ویژگی‌ها در جیقه‌های دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه چگونه بوده است؟ روش تحقیق از نظر هدف، توسعه‌ای و کاربردی و روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی با رویکرد تطبیقی است و اطلاعات آن بر اساس منابع کتابخانه‌ای-اسنادی با تمرکز بر گنجینه جواهرات درباری دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه موجود در خزانه جواهرات ملی کشور ایران گردآوری شده است. نتایج تحقیق بیانگر این هستند که جیقه‌های دربار فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه، از خصوصیات فنی و بصری مشترکی برخوردار هستند از جمله استفاده از فلزات گران‌بهای مانند طلا و نقره که با روش‌های تزئینی مرصع‌کاری و میناکاری آراسته شده‌اند. همچنین، جیقه‌های درباری در عصر این دو حاکم در کاربرد تناسب و نقوش انتزاعی و واقع‌گرایانه باهم تفاوت دارند.

واژگان کلیدی

هنر عصر قاجار، عصر فتحعلی شاه، عصر ناصرالدین‌شاه، جواهرسازی، جیقه درباری

*مسئول مکاتبات: f.farrokhhfar@modares.ac.ir

جواهرسازی از جمله صنایعی است که همیشه از طرف حاکمان حمایت شده و مورد علاقه شاهان بوده است. هر حاکمی تلاش زیادی می‌کرده تا بهترین جواهرات و زیورات را جمع‌آوری کند تا به شکوه و اقتدار سلطنت خود بیفزاید. داشتن جواهرات فراوان و فاخر، بر پادشاهی قدرتمند و عظیم دلالت داشت. به همین خاطر حاکمان در طول تاریخ، گنجینه‌ای عظیم و فراوان گردآوری کرده‌اند که هم‌اکنون، بخشی از این گنجینه بزرگ در خزانه جواهرات ملی ایران نگهداری می‌شود. در ایران، تاج همیشه نماد قدرت و شکوه سلطنت بوده است. به همین سبب هنرمندان در ساخت آن تلاش زیادی می‌کردند. از موارد تزئین تاج‌ها، جیقه‌ها بودند که از جمله زیورهای بااهمیت در دوره ترکان قاجار به شمار می‌رفتند. به دلیل جایگاه ویژه و تنوع این جواهرات، به‌خصوص در عصر فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه قاجار (۱۲۱۰ تا ۱۳۴۳ق) و فقدان مطالعات کافی در خصوص شناسایی و تحلیل کیفی این آثار، مطالعه در این خصوص می‌تواند به شناخت بهتر بخش‌هایی از سنت جواهرسازی عصر قاجار کمک شایانی کند. بنابراین هدف از انجام این پژوهش، مطالعه تطبیقی ویژگی‌های فنی و بصری جواهرسازی در جیقه‌های دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه قاجار است. در این راستا دو پرسش مطرح است: ۱- چه ویژگی‌های فنی و بصری در جیقه‌های درباری دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه قاجار مشهود است؟ ۲- وجوه تشابه و تفارق این ویژگی‌ها در جیقه‌های دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه چگونه بوده است؟ شناسایی ویژگی‌های جیقه‌های درباری قاجار که از مهم‌ترین نوع جواهرات درباری محسوب می‌شوند، از نظر تکنیک ساخت، فرم، تزیینات و تراش دارای اهمیت بسیار است و به دلیل کمبود مطالعات تخصصی ضرورت دارد.

۲. پیشینه تحقیق

جستجوهای انجام‌شده در پی یافتن منابع مرتبط با تحقیق حاضر نشان می‌دهد که تحقیقات زیادی در این زمینه، صورت گرفته است و منابع زیادی در این راستا وجود دارد ولی باین‌وجود برخی منابع حائز اهمیت هستند که از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد: در کتاب «هنرهای ایرانی» (فریه، ۱۳۷۴)، نویسنده به بررسی هنرهای مختلف ایرانی پرداخته و به‌صورت مختصر، خصوصیات جواهرات هر دوره را بر طبق اطلاعاتی که در این مورد به دست آورده، شرح می‌دهد. در پایان‌نامه «بررسی سنت جواهرسازی در دوره قاجار (مطالعه موردی جیقه‌های سلطنتی)» (سیاهی، ۱۳۹۶)، هدف پژوهش، آشنایی باهنر جواهرسازی و به‌طور ویژه جیقه‌های سلطنتی دوران قاجار است. این منبع، صرفاً بر معرفی آثار، ویژگی‌های هنری و نحوه استفاده از جیقه‌های سلطنتی تمرکز دارد و به مسئله تحقیق حاضر نمی‌پردازد. مقاله «مطالعه جواهرات مردان از منظر نگاره‌های دوره قاجار» (غافل مبارکه، ۱۴۰۰)، به شناخت و تقسیم‌بندی جواهرات مردان موجود در نگاره‌های دوره قاجار پرداخته است. جاری پور قهرود و فرخ فر، در مقاله خود با عنوان «گونه شناسی آثار زمودگری^۱ نصب‌شده بر درهای ورودی ابنیه قاجاری کاشان» به شرح هنر فلزکاری قاجار با تمرکز بر هنر زمودگری پرداخته و به جیقه‌سازی اشارتی نکرده‌اند (جاری پور قهرود و فرخ فر، ۱۴۰۱). در مقاله «تأملی در ساختارشناسی جقه‌های سلطنتی قاجاری موجود در گنجینه جواهرات ملی ایران» (شمیلی و پورمحمد، ۱۴۰۰)، به معرفی و بررسی ساختار بصری آرایه‌های تزئینی و مطالعه وجوه مختلف جقه‌های سلطنتی قاجار پرداخته شده است. مقاله «بررسی ویژگی‌های هنری و نمادین پنج جقه سلطنتی قاجار موجود در خزانه جواهرات ملی ایران» (زمانی تهرانی و سید احمدی زاویه، ۱۳۹۶)، به ویژگی‌های هنری و نمادین جقه‌های موجود در خزانه جواهرات ملی ایران پرداخته است. مقاله «بررسی زیورات وابسته به پوشاک مردان در عهد قاجار» (صالح، ۱۳۹۴)، آگاهی ما را از جواهرات به‌کاررفته در زیورات وابسته به پوشاک دوره قاجاریه، افزایش می‌دهد. منبع دیگر، «بررسی تغییرات ظاهری شاهان قاجار (نمونه موردی: جواهرات و زیورات)» (جعفری، ۱۳۹۷) است که به شرح جواهرات درباری و چرایی تغییر سلیقه شاهان قاجار پرداخته است. مروری بر منابع موجود نشان می‌دهد که جواهرات درباری قاجار، به‌ویژه جیقه‌ها، گنجینه ارزشمندی است که هنوز به‌درستی شناخته نشده‌اند. این پژوهش قصد دارد به‌صورت متمرکز، به مطالعه تطبیقی ویژگی‌های فنی و بصری جواهرسازی در جیقه‌های دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه قاجار بپردازد.

۳. روش تحقیق

ماهیت پژوهش حاضر، توسعه‌ای-کاربردی است و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی با رویکرد تطبیقی است. شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای-اسنادی و روش تجزیه و تحلیل، کمی و کیفی است. جامعه آماری این پژوهش شامل دو گروه آثار مربوط دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه قاجار است که بر مبنای اطلاعات موجود در آرشیو خزانه جواهرات ملی ایران (سیاهی، ۱۳۹۶، ص. ۱۱۵) جمع‌آوری و در این پژوهش، دسته‌بندی و معرفی شده‌اند. تمام نمونه‌های معرفی شده در این منبع که شامل ۳۱ جیقه (۱۶

۳-۱. جواهرسازی در عصر قاجار

سنت جواهرسازی دوره قاجار دارای تعریفی مشخص است که برخی آن را وفور قطعات طلاکاری که دارای یک‌رویه میناکاری و یک‌رویه مرصع کاری است، نامیده‌اند (فریه، ۱۳۷۴، ص. ۱۹۴). این نوع جواهرسازی، به دلیل تعلق به دربار، در بالاترین سطح کیفیت قرار داشته است. استفاده از گوهرهای شاهوار، فلزات مرغوب و به‌کارگیری آخرین و به‌روزترین فنون ساخت و شیوه‌های تزئین در امر ساخت جواهرات، از شاخصه‌های اصلی آن است. حضور استادکارانی از ممالک دیگر، عرضه پیشکشی‌های جواهرنشان دیگر کشورها به دربار ایران و همچنین خریدهای شاهان در طی سفرهای خود به فرنگ، این نوع جواهرسازی را به شدت مورد تأثیر قرار داده است. استفاده از گوهرهای درشت باکیفیت و رنگ عالی، استفاده از طلا و نقره مرغوب به‌عنوان فلز اصلی به‌طور برابر در ساخت جواهرات، به‌کارگیری روش‌های جدید ساخت در کارگاه‌های سلطنتی و استفاده از شیوه‌های تزئینی همچون میناکاری، در این جواهرسازی متداول بوده است (سیاهی، ۱۳۹۶، ص. ۱۰۱). سنت ساخت جواهر در عصر قاجار، از جواهرسازی سنتی و فرنگی ساز تأثیر گرفته و در این گونه از جواهرات، سیر تحول روش‌های ساخت و تزئین از سنتی به فرنگی نیز به‌تدریج مشاهده می‌شود.

۳-۱-۱. جیقه‌سازی در عصر قاجار

جغه، پرک، تل، جقه یا «جیقه»، زیوری است که از پر درنا یا کلنگ یا مرغ ماهی‌خوار سازند و بر کلاه نهند و بیشتر بهادران و دلیران بر سر گذارند. به معنی تاج هم به کار می‌رود. بته‌ای ساخته از پر پرندگان که بر بالای کلاه پادشاهان ایران است و آن کوچک کرده سرو سرفاکنده، نشان ایران و ایرانیان و حکایت‌کننده از راستی و تواضع ایشان است (دهخدا، ۱۳۷۷، ص. ۴۹۰-۴۸۹) و این خود نوعی نمایش هویت‌سازی برای شاهان قاجار بوده است (صالح، ۱۳۹۴، ص. ۲۹). در پشت جیقه، سوزنی تعبیه‌شده بود که داخل کلاه می‌رفته و یا سوراخ‌هایی بر روی جیقه‌ها ایجاد می‌کردند که از این طریق به جلوی کلاه دوخته می‌شده است (نائیجی، ۱۳۹۲، ص. ۴۶). بته‌جقه رایج در دوره قاجار که به «بته قاجاری» معروف بود، بیشتر مشابه به بته میری یا بته سرابندی اراک است. به بته میری، بته گلابی و بادام نیز می‌گویند. بته‌جقه برای تزئین تاج و نیم‌تاج پادشاهان و بانوان بوده است که به‌صورت زینتی نمادین و نشان سلطنتی در جلوی تاج استفاده می‌شده است (شمیلی و پورمحمد، ۱۴۰۰، ص. ۴). جیقه‌ها به‌عنوان نشانی از سلطنت در بین جواهرات، در روزهای خاصی مثل تاج‌گذاری، سلام نوروزی و بارعام‌ها امری لازم و مرسوم بوده‌اند. در دوره قاجار، جیقه‌ها به همراه دیگر موارد الزامی مثل بازوبند، شمشیر و تاج، جزئی مهم از اسباب سلطنت بوده و به هنگام تفویض مقام سلطنت، به وارث بعدی حکومت منتقل می‌شدند. در تولید این جیقه‌های درباری، فنون اجرایی و روش‌های تزئینی مختلفی استفاده‌شده است (سیاهی، ۱۳۹۶، ص. ۱). بنابراین، بررسی ویژگی‌های موجود در جیقه‌های درباری به‌عنوان بخشی از نمونه‌های شاخص جواهرات دربار قاجار، از حیث تکنیک ساخت و نحوه استفاده و فرم می‌تواند مورد توجه و تحقیق قرار گیرد.

۳-۱-۲. جواهرسازی دوران فتحعلی شاه (نیمه اول قرن ۱۳ق)

تحولات مختلف در دوره قاجار، سبب ایجاد بستر جدیدی در عرصه هنر ایران شد (غافل مبارکه، ۱۴۰۰، ص. ۱۱). عصر قاجار به خاطر دگرگونی‌های فکری و همین‌طور بنیاد حکومتی مورد توجه بوده است. تلاش قاجاریان در برقراری امنیت داخلی در ایران پس از نزدیک به یک قرن بحران، رجوع ادبیات عصر خاقان به مکاتب ادبی پیشین ایران، احیای شکوه هنر ایرانی در نیمه اول قرن نوزدهم و تلاش‌های بی‌بدیل ولیعهد دربار در تبریز برای تشکیل قشون قدرتمند ملی و موارد دیگر، همگی نشان از عزم این سلسله برای احیای قدرت و عظمت ایران در آن دوران دارد (محمدزاده، ۱۳۸۶، ص. ۶۲). در عرصه جهانی، انقلاب‌هایی که در این زمان اتفاق افتاد، سبب دگرگونی اجتماعی و سیاسی بزرگی در ایران شد و زمینه آشنایی ایرانیان را با فرهنگ و تمدن جدید غرب ایجاد کرد (ساریجلو، ۱۳۹۵، ص. ۱). فتحعلی شاه، جانشین آقا محمدخان بود که در سال ۱۲۱۲هـ. / ۱۷۹۸م. تاج‌گذاری و ۳۸ سال بر ایران حکومت کرد. فتحعلی شاه برخلاف آقا محمدخان، از همان آغاز سلطنت، خود را «پادشاه» می‌دانست و چادر جنگی آقا محمدخان را جمع کرد و کاخ شاهی برای خود و فرمانروایان بنا کرد. او به‌جای رخت جنگ، لباس اطلس مرصع کاری بر تن نمود و به خاطر ظاهر باشکوهی که داشت شهره شد. اروپاییان به‌دفعات، اشاره به‌ظاهر شاهانه و مجلل او کرده‌اند، از جمله «سر رابرت کرپورتر» که بین سال‌های ۳۶-۱۳۳۴ هـ ق (۲۰-۱۸۱۸ م) در ایران به سر برده، نسبت به‌ظاهر فتحعلی شاه نوشته: «او (شاه)، لمعانی از جواهرات بود که به چشم بیننده در نظر اول می‌درخشید. با یک جیقه که متشکل از دانه‌های الماس، مروارید، یاقوت و زمردهای بزرگ، جامعه‌اش زربفت و مانند تاج او مزین به انواع جواهر بود، روی دو شانه‌اش دو رشته مروارید قرار داشت که شاید بزرگ‌ترین مرواریدها در نوع

خود بوده است. اما از حیث زرق و برق و شکوه هیچ چیز با بازوبندهایی که بر بازوی او بود و کمربندی که برای کمربند بسته بود نمی‌توانست برابری کند» (یاوری، ۱۳۹۱، ص. ۱۳). فتحعلی شاه در زمان خود جواهرسازی درباری را گسترش داد و باور داشت با حمایت از هنر و معماری می‌تواند قدرت خود را تحکیم بخشد. وی، به دلیل علاقه‌مندی وافرش به جواهرات درباری، به جمع‌آوری و سپس به بایگانی کردن این آثار پرداخت و بدین ترتیب از حاکمان تأثیرگذار در تاریخ ایران شد که توانست اساس گنجینه نسبتاً منظم بانک ملی ایران را شکل دهد.

۳-۱-۳. جواهرسازی دوران ناصرالدین‌شاه (نیمه دوم قرن ۱۳ ه.ق)

ناصرالدین میرزا پسر و جانشین محمدشاه در سن شانزده سالگی به تخت سلطنت نشست. وی، از سال ۱۲۲۷ هجری قمری (۱۸۴۸ م) تا ۱۲۷۵ ه. ق (۱۸۹۶ م) به مدت ۴۸ سال در ایران سلطنت کرد (جعفری، ۱۳۹۷، ص. ۲۳). در تمام دوره طولانی سلطنت دودمان قاجاریه، هیچ‌گاه به اندازه دوره سلطنت ناصرالدین‌شاه خزانه دولت از جواهرات و نفایس سرشار نبوده است. در زمان سلطنت ناصرالدین‌شاه بود که با توجه خاص او، جمیع اموال سلطنتی، از جواهر و غیره، تحت انتظام آمده و ثبت و فهرست کامل شده‌اند. پیش‌تر، نفایس دولتی ثبت و دفتری کامل نداشته و اگر بوده از بین رفته است. خزانه کشور در زمان ناصرالدین‌شاه مملو از هدایای نفیس و جواهرات بود. در نتیجه، به انباشتی خزانه افزوده می‌شد. سورنا هم اشاره به علاقه ناصرالدین‌شاه به جواهر می‌کند: «مانند اغلب مشرق‌زمین‌ها، او عطر و گل‌ها را تحسین می‌کند و مانند زنی طناز، خود را با جواهرات و زیورها می‌آراید و با علاقه وافر، لباس‌های مليله‌دوزی شده‌ای را می‌پوشد که به انواع سنگ‌های قیمتی مزین شده است. «جقه» برای او تنها نشانه شاهی نیست، بلکه همچون نوعی زینت زیبا برای کلاهش است» (سورنا، ۱۳۶۲، ص. ۸۹-۸۲). در دوره دوم ناصری، زیورآلات نیز به جهت تغییر مدل لباس و کلاه تاندان‌های تحول یافت. در دوره اول کلاه‌ها مانند کلاه‌های دوره زندیه بود و در دوره دوم، تغییرات عمده‌ای در شکل لباس و کلاه و در نتیجه، زیورآلات صورت گرفت. از این دوره به بعد، شاهان قاجاری، کلاه‌های خود را با جقیقه‌ها و جواهرات گوناگون تزیین می‌کردند (جعفری، ۱۳۹۷، ص. ۲۹). ناصرالدین‌شاه آخرین حاکم قاجار بود که به جواهرات سلطنتی ایران، آثاری بی‌نظیر افزود و توانست در کاخ گلستان موزه‌ای جهت نگهداری جواهرات زیبای سلطنتی ایجاد کند. همین امر سبب شد در دوران حاکمیت او، خزانه کشور مملو از جواهرات و هدایای نفیس شود.

۳-۲. جقیقه‌های دوره فتحعلی شاه، موجود در گنجینه جواهرات ملی ایران

در این بخش، دسته‌بندی جقیقه‌های دوره فتحعلی شاه قاجار و اطلاعات و تصاویر مربوط به جقیقه‌ها آورده شده که بر مبنای اطلاعات موجود در آرشیو خزانه جواهرات ملی ایران (راهنمای خزانه ملی جواهرات، ۱۳۷۲- سیاهی، ۱۳۹۶، ص. ۱۱۵) جمع‌آوری و دسته‌بندی شده و این آثار در بخش‌های بعدی برحسب تکنیک ساخت، نوع فرم، تزیینات و نوع تراش، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته و اشکال این فهرست به نمایش گذاشته شده است (شکل ۱). خزانه جواهرات ملی ایران، یکی از مجموعه‌های نفیس و ارزشمند در جهان است که بخشی از زیورآلات و جواهرات دوره‌های صفوی، قاجار و پهلوی در آن نگهداری می‌شود (زمانی تهرانی و سید احمدی زلویه، ۱۳۹۶، ص. ۸۲). این خزانه، نمایشگاهی از جواهراتی بی‌نظیر است که در طی دوران مختلف، به‌ویژه دوره قاجار، جمع‌آوری شده است و به خاطر شکوه و زیبایی آثارش، چشم هر بیننده‌ای را خیره می‌کند. در این بخش، تمام جقیقه‌های منسوب به عصر فتحعلی شاه (۱۶ قطعه) و عصر ناصرالدین‌شاه (۱۵ قطعه) معرفی می‌شوند و برحسب ویژگی‌های تکنیک ساخت، نوع فرم، تزیینات، نوع تراش و نوع جواهر مورد بررسی قرار می‌گیرند.

ت. جقیقه سلطنتی قرینه، طلای مرصع به الماس، یاقوت و زمرد و احتمالاً مروارید. گنج ۷ شماره ۱۷ و ۲۲.

D. Royal Jeqqe, gold set with diamonds, rubies, emeralds,

پ. جقیقه سلطنتی، طلای مرصع به الماس، یاقوت و مروارید، گنج ۲۳ شماره ۲۳.

C. Royal Jeqqe, gold inlaid with diamonds,

ب. جقیقه سلطنتی، طلای مرصع به الماس، یاقوت، یاقوت کبود، زمرد و مروارید، گنج ۷ شماره ۲۰.

B. Royal Jeqqe, gold set with diamonds, rubies,

الف. جقیقه سلطنتی، طلای مرصع به زمرد و میناکاری بر روی طلا، گنج ۷ شماره ۱۵.

A. Royal Jeqqe, gold inlaid with emeralds and

and possibly pearls. Chest 7, numbers 17 and 22

ح. جیقه سلطنتی، طلای مرصع به الماس، یاقوت و زمرد، گنجۀ ۷ شماره ۴۲.

H. Royal Jeqqe, gold inlaid with diamonds, rubies and emeralds, Ganja 7, number 42.

rubies and pearls, cabinet 23, number 33

چ. جیقه سلطنتی مشابه، طلای مرصع به الماس، یاقوت و زمرد، گنجۀ ۷ شماره ۲۱ و ۴۱.

G. Similar royal Jeqqe, gold set with diamonds, rubies and emeralds, Ganja 7, Nos. 21 and 41.

sapphires, emeralds and pearls, Treasure 7, No. 20.

ج. جیقه سلطنتی مشابه، نقره مطلا شده یا روش (شیر و شکر) و مرصع با گوهرهای الماس، مروارید، یاقوت و زمرد، گنجۀ ۷ شماره ۱۸ و گنجۀ ۲۳.

F. Similar royal Jeqqe, gilded silver or rosh (milk and sugar) and set with diamonds, pearls, rubies and emeralds, chest 7, number 18 and chest 23.

enamel on gold, Ganja 7, No. 15.

ث. جیقه سلطنتی قرینه، نقره مطلا شده یا روش (شیر و شکر) و مزین شده با الماس، مروارید و یاقوت و میناکاری شده بر روی طلا، گنجۀ ۲۰ شماره ۴.

E. Royal Jeqqe, gilded silver or Rosh (milk and sugar) and decorated with diamonds, pearls, and rubies and enameled on gold, Ganja 20, No. 4

ر. جیقه سلطنتی، نقره مطلا شده یا روش (شیر و شکر) و مرصع با الماس، زمرد، یاقوت، لعل و مروارید، گنجۀ ۷ شماره ۱۳

L. Royal Jeqqe, silver plated or rosh (milk and sugar) and inlaid with diamonds, emeralds, rubies, garnets and pearls, Ganja 7, No. 13

ذ. جیقه سلطنتی، طلای مرصع به الماس، گنجۀ ۲۴ شماره ۱۳

K. Royal Jeqqe, gold set with diamonds, cabinet 24, number 13.

د. جیقه سلطنتی، طلای مرصع به الماس، گنجۀ ۲۴ شماره ۸

J. Royal Jeqqe, gold set with diamonds, chest 24, number 8.

خ. جیقه سلطنتی، طلای مرصع به الماس و یاقوت، گنجۀ ۱۰ شماره ۲۰

I. Royal Jeqqe, gold inlaid with diamonds and rubies, chest 10, number 20.

ش. جیقه سلطنتی (جیقه کیانی)، نقره و طلای (شیر و شکر) مرصع به الماس، زمرد، یاقوت و لعل، گنجۀ ۷ شماره ۳۹

P. Royal Jeqqe (Kiyani), silver and gold (milk and sugar) inlaid with diamonds, emeralds, rubies and garnets, Ganja 7, No. 39.

س. جیقه سلطنتی، نقره مطلا و طلای (شیر و شکر) مرصع به الماس، یاقوت و زمرد، گنجۀ ۷ شماره ۳۶

O. Royal Jeqqe, silver-plated and gold (milk and sugar) set with diamonds, rubies and emeralds, Ganja 7, No. 36.

ژ. جیقه سلطنتی، نقره و طلای (شیر و شکر) مرصع به الماس، یاقوت، زمرد و مروارید، گنجۀ ۷ شماره ۱۹

N. Royal Jeqqe, silver and gold (milk and sugar) set with diamonds, rubies, emeralds and pearls, Ganja 7, number 19.

ز. جیقه سلطنتی، نقره مطلا شده یا روش (شیر و شکر) و مرصع با الماس، زمرد و حکاکی بر روی زمرد، گنجۀ ۷ شماره ۱۶

M. Royal Jeqqe, silver gilded or rosh (milk and sugar) and inlaid with diamonds, emeralds and engraving on emeralds, Ganja 7, No. 16.

شکل ۱. مجموعه جیقه‌های دوره فتحعلی شاه، موجود در گنجینه جواهرات ملی ایران

Figure 1. Collection of Jeqqes from the Fath-Ali Shah period, found in the National Treasure of Iran

۳-۲-۱. طبقه‌بندی آثار برحسب تکنیک ساخت

از بین جواهرات باشکوه و اشرافی، جیقه‌های سلطنتی را می‌توان نام برد که بر روی کلاه و تاج حاکمان و اشرافیان نصب می‌شد و این جیقه‌ها به دلیل اینکه بیانگر اقتدار و شکوه سلطنت پادشاهان بودند به‌وسیله فلزات، گوهرها و الماس‌های باارزشی ساخته می‌شدند و در ساخت آن‌ها از نقوش و طرح‌های مختلفی برگرفته از نقوش جانوران و فرم‌های گیاهی، هندسی و انتزاعی استفاده می‌شد و با روش‌های گوناگونی مثل مرصع‌کاری و میناکاری، مزین می‌شدند، البته در دوره قاجار جواهرسازی تحت تأثیر غرب دچار دگرگونی شد و در سبک‌ها و طرح‌های جواهرات و جیقه‌ها که از مهم‌ترین جواهرات سلطنتی بودند، تغییراتی متأثر از غرب ایجاد شد. در ساخت جیقه‌ها از فلزات باارزشی مثل طلا و نقره به‌صورت جداگانه و گاهی به‌صورت ترکیبی استفاده شده است و می‌توان گفت که فلز و فلزکاری رکن اساسی در جواهرسازی در مجموعه جواهرات سلطنتی ایران است و در فلزکاری این جیقه‌ها، روش‌هایی مانند مفتول کاری، برجسته‌کاری، ملیله‌کاری، مشبک‌کاری، کنده‌کاری، جوش‌کاری، لحیم‌کاری، ریخته‌گری و ورق‌کاری کاربرد داشته است (جدول ۱).

جدول ۱. طبقه‌بندی جیقه‌های قاجاری عصر فتحعلی شاه برحسب تکنیک ساخت

Table 1. Classification of Qajar Jeques from the era of Fath Ali Shah according to manufacturing technique

شماره جیقه Number	تکنیک ساخت Jeques Manufacturing Technique				
	فلز اصلی Main Metal	فلز ترکیبی و یا روش شیر و شکر Composite Metal	مفتول کاری Meth od Wire	مشبک کاری Mesh	جوشکاری و لحیم‌کاری Welding and Soldering
۱. الف 1.A	✓				✓
۱. ب 1.B	✓		✓	✓	✓
۱. پ 1.C	✓		✓		✓
۱. ت 1.D	✓		✓		✓
۱. ث 1.E		✓			✓
۱. ج 1.F		✓			✓
۱. چ 1.G	✓				✓
۱. ح 1.H	✓				✓
۱. خ 1.I	✓				✓
۱. د 1.J	✓				✓

عصر فتحعلی شاه / Fath Ali Shah

شماره جیقه Number	تکنیک ساخت Jeqqes Manufacturing Technique					
	فلز اصلی Main Metal	فلز ترکیبی و یا روش شیر و شکر Composite Metal	مفتول کاری Meth od Wire	مشبک کاری Mesh	جوشکاری و لجیم کاری Welding and Soldering	توضیحات Description
د.۱ 1.K	✓				✓	قاب جیقه از جنس طلا، جیقه فرنگی ساز (به سبک جورجیایی) Gold frame, French-style (Georgian style)
ر.۱ 1.L		✓			✓	قاب از جنس طلا و نقره، جیقه فرنگی ساز (به سبک جورجیایی) Gold & Silver frame, French-style (Georgian style)
ز.۱ 1.M		✓			✓	قاب از جنس طلا و نقره، جیقه فرنگی ساز (به سبک جورجیایی) Gold & Silver frame, French-style (Georgian style)
ژ.۱ 1.N		✓			✓	قاب از جنس طلا و نقره، جیقه فرنگی ساز (به سبک جورجیایی) Gold & Silver frame, French-style (Georgian style)
س.۱ 1.O		✓			✓	قاب از جنس نقره مطلا، جیقه فرنگی ساز (به سبک جورجیایی) Gold frame, French-style (Georgian style)
ش.۱ 1.P		✓			✓	قاب از جنس طلای سرخ، جیقه فرنگی ساز (به سبک جورجیایی) Red Gold frame, French-style (Georgian style)

۳-۲-۲. طبقه‌بندی آثار برحسب نوع فرم

جیقه‌هایی که در زمان حکومت فتحعلی شاه ساخته شدند، به دلیل اینکه فتحعلی شاه به هنر و جواهرات و شکوه دربارش توجه زیادی نشان می‌داد، از شکوه و تزئین بسیاری برخوردار هستند. در این زمان، نقوش جیقه‌ها عمدتاً از عناصر طبیعی و گیاهی الهام گرفته شده بود. اغلب این جیقه‌ها دارای طراحی متقارن بودند و محورهای اصلی آن‌ها با چهار جهت اصلی همخوانی داشت. باین حال، گاهی هم دیده می‌شود که تزئینات به غیر از محور اصلی، از محور اریب نیز پیروی کرده‌اند. جیقه‌ها معمولاً از دو بخش اصلی ساخته شدند که شامل شقه در بخش بالایی و بدنه در بخش پایین است و بیشتر نقوش و تزئینات در بخش بدنه دیده می‌شوند و در بیشتر موارد، این دو بخش باهم برابر هستند و این تناسب در ساخت جیقه‌های عصر فتحعلی شاه رعایت شده و در آن‌ها از نقوش گیاهی زیادی برای تزئینات بخش‌های متفاوت استفاده شده است و می‌توان گفت که جیقه‌ها در این زمان و در بیشتر مواقع، بزرگ، شلوغ، پرنقش و انتزاعی ساخته شده‌اند (جدول ۲).

جدول ۲. طبقه‌بندی جیقه‌های قاجاری عصر فتحعلی شاه برحسب نوع فرم

Table 2. Classification of Qajar Jeqqes from the era of Fath Ali Shah according to type of form

توضیحات descriptions	تحلیل فرمی Form analysis					شماره جیقه Number
	اسلامی و ختایی Islamic and Khatai	هندسی geometric motifs	تزئینات کنگره‌دار Congeries motifs	نقوش انتزاعی abstract motifs	نقوش گیاهی plant motifs	Bateh Jaqeh motifs
این جیقه از ۳ بخش ساخته شده و جیقه سلطنتی بافرم بته‌جقه است. بخش وسط جیقه به شکل بته‌جقه ساخته شده و دارای یک زمرد درشت در مرکز بافرم بته‌جقه است که ۱۰ عدد زمرد کوچک‌تر بافرم بته‌جقه در اطراف این زمرد درشت وجود دارد. This piece is made of 3 parts and is a royal ziggurat with a beteh-jigga shape. The middle part of the ziggurat is made in a beteh-jigga shape and has a large emerald in the center with a beteh-jigga shape, with 10 smaller emeralds in a beteh-jigga shape surrounding this large emerald.		✓		✓	✓	✓
جیقه به صورت مشبک، از ۲ بخش ساخته شده و طرح کلی آن شبیه به بته‌جقه است و فضاهای خالی مشبک شکل، از کنار هم قرار گرفتن گلبرگ‌ها ایجاد شده‌اند. This piece is made of two parts in a lattice pattern, and its overall design resembles a betel nut, and the lattice-shaped spaces are created by placing the petals side by side.		✓		✓	✓	✓
جیقه سلطنتی بافرم بته‌جقه و از ۲ بخش ساخته شده است. A royal piece with a betel nut shape and made of 2 parts.		✓	✓	✓	✓	✓
جیقه سلطنتی بافرم بته‌جقه و از ۲ بخش ساخته شده است. A royal piece with a betel nut shape and made of 2 parts.		✓		✓	✓	✓
جیقه سلطنتی بافرم بته‌جقه و به سبک جواهرسازی سنتی و از ۲ بخش ساخته شده است. تزئینات گیاهی و نقوش بومی مثل اسلامی و ختایی در این جیقه دیده می‌شوند. A royal piece with a betel nut shape and made of 2 parts. Plant motifs and native designs such as Islamic and Khattai are seen in this piece.	✓	✓		✓	✓	✓
جیقه سلطنتی بافرم بته‌جقه و از ۲ بخش ساخته شده است. این دو جیقه		✓		✓	✓	✓

عصر فتحعلی شاه / The era of Fath Ali Shah

توضیحات descriptions	تحلیل فرمی Form analysis					شماره جیقه Number
	اسلمی و ختایی Islamic and Khatai	نقوش هندسی geometric motifs	تزئینات کنگره دار Congeries motifs	نقوش انتزاعی abstract motifs	نقوش گیاهی plant motifs	بته جقه Bateh Jaqeh motifs
از نظر آرایه‌های تزئینی و نقوش باهم فرق می‌کند و جیقه شماره ۲.ب از این نظر کامل‌تر از جیقه دیگر است. A royal piece with a betel nut shape and made of 2 parts. These two pieces differ in terms of decorative arrangements and motifs, and the jar number 2.B is more complete than the other jar in this respect.						
این دو جیقه از ۳ بخش ساخته شده‌اند و می‌توان از آن‌ها به عنوان جیقه‌های مشابه یادکرد نه قرینه. زیرابه لحاظ تکنیک ساخت و حجم و روش‌های تزئین باهم تفاوت‌هایی دارند. These two pieces are made of 3 parts and can be considered similar pieces, not identical, because they differ in terms of construction technique, volume, and decoration methods.		✓	✓	✓	✓	۱.ج 1.G
این جیقه ۲ بخش دارد و قسمت پایینی جیقه، به صورت روبانی پایون شکل ساخته شده و در وسط روبان، گلی لرزان وجود دارد که این فرم‌های تزئینی از فرم‌های رایج در جواهرسازی جورجیایی است. This piece has two parts, and the lower part is made in the form of a bow-shaped ribbon, and in the middle of the ribbon there is a trembling flower, which is a common decorative form in Georgian jewelry.		✓		✓	✓	۱.ح 1.H
این جیقه از ۳ بخش ساخته شده و بخش میانی یک ترنج است که در میان خود یک گل الماس‌نشان لرزان دارد که از فرم‌های تزئینی رایج در جواهرسازی جورجیایی است. This piece is made of 3 parts, and the middle part is a bergamot with a quivering diamond flower in the middle, which is a common decorative form in Georgian jewelry.	✓	✓		✓	✓	۱.خ 1.I
این جیقه از ۲ بخش ساخته شده و وجود ربان و ۳ گل لرزان در این جیقه از فرم‌های تزئینی رایج در جواهرسازی جورجیایی محسوب می‌شود. This piece is made of 2 parts, and the middle part is a bergamot with a quivering diamond flower in the middle, which is a common decorative form in Georgian jewelry.		✓		✓	✓	۱.د 1.J

توضیحات descriptions	تحلیل فرمی Form analysis					شماره جیقه Number
	اسلامی و ختایی Islamic and Khatai	نقوش هندسی geometric motifs	تزئینات کنگره‌دار Congeries motifs	نقوش انتزاعی abstract motifs	نقوش گیاهی plant motifs	بته جقه Bateh Jaqeh motifs
This piece is made of 2 parts, and the presence of a ribbon and 3 quivering flowers in this pendant is considered a common decorative form in Georgian jewelry. این جیقه از دو بخش و به فرم بته جقه و به سبک جورجیایی ساخته شده و دارای شقه‌هایی باریک و برگ‌های پنجه‌ای شکل و آرایه تزئینی روبان دو لبه است و برای تزئین لبه‌ها از گوارسه‌هایی ظریف استفاده شده است. This piece is made of two parts, in a betel nut shape, in the Georgian style, and has narrow slits, claw-shaped leaves, and a double-edged ribbon decoration. Delicate three-lobed guar was used to decorate the edges. این جیقه از ۶ بخش و به سبک جورجیایی ساخته شده و جیقه‌ای متقارن و پرکار است. در بخش چهارم و پنجم، فرم بته جقه دیده می‌شود. This piece is made of 6 sections in the Georgian style, symmetrical and elaborate. In the fourth and fifth sections, the form of a bete-jeqeh is seen. این جیقه از ۳ بخش ساخته شده و فرم جیقه با شکل یک دسته گل و همین‌طور بخش سوم و پایین با روبان پایون شکل، از موارد رایج در جواهرسازی دوره جورجیایی محسوب می‌شود. زه شقه‌ها به شکل متفاوت از هم و یک‌درمیان است - یکی از زه‌ها ریشه‌مانند و دیواره زه دیگر در دو طرف صاف است - که با سنت جواهرسازی این دوره مطابقت دارد. This piece is made of three parts, and its shape is similar to that of a bouquet, with the third and lower part having a bow-shaped ribbon, which is common in Georgian jewelry. The strings are arranged differently and in the same way - one string is thread-like and the other string is flat on both sides - which is in keeping with the jewelry tradition of this period.		✓		✓	✓	د.۱ 1.K
		✓		✓	✓	ر.۱ 1.L
		✓		✓	✓	ز.۱ 1.M

شماره جیقه Number	تحلیل فرمی Form analysis					
	توصیحات descriptions	اسلامی و ختایی Islamic and Khatai	نقوش هندسی geometric motifs	تزئینات کنگره‌دار Congeries motifs	نقوش انتزاعی abstract motifs	نقوش گیاهی plant motifs
۱.ن 1.N	این جیقه از سه بخش و به سبک جورجیایی ساخته شده است. This piece is made of three parts and in the Georgian style.		✓		✓	✓
۱.س 1.O	این جیقه از دو بخش شکل گرفته و وجود فرم‌های تزیینی، مانند دو حلقه ربان در دو طرف زمرد بزرگ شش گوشه، مطابق با سنت جواهرسازی جورجیایی است. This piece is formed from two parts and the presence of decorative forms, such as two ribbon loops on either side of a large hexagonal emerald, is in accordance with the tradition of Georgian jewelry making.		✓		✓	✓
۱.ش 1.P	این جیقه مجلل‌ترین جیقه موجود در خزانه و از ۲ بخش ساخته شده و به سبک جواهرسازی جورجیایی است. This piece is the most luxurious piece in the treasury, made of two parts and in the Georgian jewelry style.		✓		✓	✓

۳-۲-۳. طبقه‌بندی آثار برحسب تزئینات

یکی از روش‌های تزیین فلزات، میناکاری است که در آن ترکیبی آبیگینه‌ای را به فلز جوش می‌دهند. استفاده از این شیوه در این مجموعه، به‌ندرت مشاهده می‌شود. زرگر درباری در استفاده از این شیوه تنها در قسمت‌هایی که شاید امکان ترصیع گوهر بر روی قاب را نداشته و یا در رفع نیاز به ایجاد هماهنگی رنگی بین گوهرهای به‌کاررفته در قطعه، از میناکاری استفاده کرده است. در جیقه‌های درباری سطوح میناکاری شده کم و بیشتر از میناکاری مقعر استفاده شده است (Siahi, 2016: p. 59-64). یکی دیگر از روش‌های تزیین فلزات، مرصع کاری است. فن مرصع کاری را می‌توان بر روی اکثر جیقه‌های درباری این مجموعه مشاهده کرد. ترصیع عبارت از قرار دادن سنگ‌های قیمتی و دیگر فلزات بر قطعاتی همچون طلا و نقره، به‌منظور ایجاد اثر برجسته بر سطح شیء است. این شیوه تزیین فلزات در دوره اسلامی به‌طور ویژه‌ای رایج بوده است. ترصیع جواهرات شامل روش‌های متنوعی است. ازجمله فنون رایج مرصع کاری در جواهرات دوره قاجار، شیوه‌های دور دیوار، کاسه‌ای، خوشه‌ای، چنگ، سنگ‌فرشی، قلم خور، استفاده از فوفه در پشت نگین، نشاندن گوهر به روش خیمه نما بوده‌اند. روش مرصع کاری در جواهرسازی سنتی زمان قجر، همان روش‌های مرسوم و رایج در دوره‌های پیشین (صفوی) است و پرکاربردترین و مهم‌ترین این روش‌ها، روش دور دیوار محسوب می‌شود. ولی به‌غیر از این روش، روش‌های دیگری هم در جواهرسازی سلطنتی قجری دیده می‌شود. روش دور دیوار در زمان فتحعلی شاه بیشتر رؤیت شده است، زیرا در این زمان، تراش استاندارد کمتر دیده می‌شود و به خاطر اینکه بیشتر مایل بودند تا وزن گوهرها حفظ شود، از این روش استفاده می‌کردند (جدول ۳).

جدول ۳. طبقه‌بندی جیقه‌های قاجاری عصر فتح‌علی شاه برحسب تزیینات

Table 3. Classification of Qajar Jeqqes from the era of Fath Ali Shah according to decorations

تحلیل تزیینات Ornamental analysis		نوع ترصیع Type of studding		شماره جیقه Number	عصر فتح‌علی شاه / The era of Fath Ali Shah
توضیح Explanation	ترصیع خیمه‌نما Tent-shaped installation	استفاده از فوفه Using a fufu Cobblestone installation	ترصیع سنگ‌فرشی Hang installation Cluster installation		
در این جیقه گوهرها در نگین‌دان‌های پشت بسته ترصیع شده و با روش مخراج‌کاری به‌صورت دوردیوار آراسته‌شده‌اند و مینای سفیدی بر کلاهک‌های زرین آویزها مشاهده می‌شود. In this piece, the gems are set in closed-back settings and decorated with a circular pattern using the inlay technique, and white enamel is visible on the golden caps of the pendants.				الف 1.A	
تراش یاقوت در جیقه سمت چپ به‌صورت خیمه‌نما و در این جیقه مخراج‌کاری به‌صورت دوردیوار و در نگین‌دان‌های پشت بسته انجام‌شده است. The ruby cutting on the left side is in the form of a tent, and in this case, the carving is done around the wall and in the closed back jewels.	✓			ب 1.B	
گوهرها در نگین‌دان‌های پشت بسته و به‌صورت دوردیوار مخراج‌کاری شده است. The gems are set in jeweled settings on the back and carved into a circular wall.			✓	پ 1.C	
زمردها در این جیقه به شکل خیمه‌نما و به روش مخراج‌کاری از نوع چنگ ترصیع شده‌اند و همه نگین‌دان‌ها نیز به شکل پشت بسته تعبیه‌شده‌اند. یاقوت بزرگ در میانه گل و همه الماس‌ها به‌صورت دوردیوار مخراج‌کاری شده‌اند. The emeralds in this piece are set in a tent-like shape using a harp-type setting, and all the gemstones are set in a closed-back setting. The large ruby is in the center of the flower, and all the diamonds are set in a wall-shaped setting.	✓		✓	ت 1.D	
کلاهک‌ها با مینای آبی، قرمز، سفید و شاخه‌ها با مینای آبی و برگ‌ها با مینای سبز رنگ‌آمیزی شده‌اند و (تراش یاقوت در جیقه سمت چپ به‌صورت خیمه‌نما است). همه گوهرها به شکل دوردیوار و در نگین‌دان‌های پشت بسته قرار گرفته‌اند و در پشت الماس‌ها برای درخشش بیشتر از فوفه استفاده‌شده است. The caps are painted with blue, red, and white enamel, the branches with blue enamel, and the leaves with green enamel (the ruby cut in the left piece is in the shape of a tent). All the gems are set in a circular shape and in closed back settings, and fufu has been used behind the diamonds to add more shine.	✓	✓		ث 1.E	
مخراج‌کاری همه گوهرها در این جیقه به‌صورت دوردیوار و در نگین‌دان‌هایی پشت بسته انجام‌شده و در پشت بعضی از الماس‌ها برای درخشش بیشتر، فوفه به‌کاررفته است. The caps are painted with blue, red, and white enamel, the branches with blue enamel, and the leaves with green enamel (the ruby cut in the left piece is in the shape of a tent). All the gems are set in a circular shape and in closed back settings, and fufu has been used behind the diamonds to add more shine.		✓		ج 1.F	

توضیح Explanation	نوع ترصیع Type of studding					شماره جیقه Number
	ترصیع خیمه‌نما Tent-shaped installation	استفاده از فوفه Using a fufa	ترصیع سنگ‌فرشی Cobblestone installation	ترصیع چنگ Hang installation	ترصیع خوشه‌ای Cluster installation	
				ترصیع دیوار Wall-mounted	میناکاری Enameling	
All the gems in this ring are set in a circular setting and in closed-back settings, and a fufa is used on the back of some of the diamonds for added shine. همه گوه‌ها در این دو جیقه، به روش دوردیوار و در نگین‌دان‌های پشت بسته انجام شده است ولی یاقوت بزرگ در وسط گل جیقه شماره ۲.ث به صورت چنگ، مخراج کاری شده است. در یاقوت بزرگ گل مرکزی جیقه شماره ۲.ث و در زمرد بزرگ گل مرکزی جیقه شماره ۲.س ترصیع خیمه‌نما دیده می‌شود. All the gems in these two pieces are set in the round-walled style and in closed-back settings, but the large ruby in the center of the flower of piece number 2.h is carved in the shape of a harp. In the large ruby in the center of the flower of piece number 2.h and in the large emerald in the center of the flower of piece number 2.s, a tent-shaped setting is visible. در وسط روبان موجود در این جیقه، گلی لرزان با تخمه بزرگ الماس و ۹ گلبرگ الماس نشان با ترصیع کاری خوشه‌ای وجود دارد. در زیر گل درشت روبان، دو شرابه الماس نشان دیده می‌شود که به دو زمرد درشت متصل شده‌اند. زیر این زمردها، جوبی‌های الماس نشان قرار گرفته‌اند که به احتمال زیاد، سرخ‌رنگی الماس‌ها ناشی از نصب فوفه‌های سرخ در زیر آن‌ها است. همه گوه‌ها به صورت دوردیوار و در نگین‌دان‌های پشت بسته قرار گرفته‌اند. In the middle of the ribbon in this piece, there is a quivering flower with a large diamond seed and 9 diamond petals with cluster setting. Below the large flower of the ribbon, two diamond tassels are seen connected to two large emeralds. Below these emeralds, diamond-set jewels are placed, most likely the red color of the diamonds is due to the installation of red fufes below them. All the gems are set in a circular-shaped setting in closed-back settings. در این جیقه، همه گوه‌ها در نگین‌دان‌های پشت بسته و به صورت دوردیوار قرار گرفته‌اند. In this piece, all the gems are set in closed back settings and arranged in a circular pattern. همه گوه‌ها در این جیقه با ترصیع دوردیوار و در نگین‌دان‌های پشت بسته قرار گرفته‌اند و همه زه‌های طلا و لبه نگین دان‌ها با گوارسه‌هایی از جنس طلا تزیین شده‌اند که باعث ایجاد ظرافت در تمام کار شده است. All the gems in this piece are set with pave setting around the perimeter and in closed back settings, and all the gold strings and the edges of the settings are decorated with gold beads, which creates elegance in the entire work.	✓			✓	✓	۱.ج 1.G
		✓		✓	✓	۱.ح 1.H
					✓	۱.خ 1.I
					✓	۱.د 1.J

توضیح Explanation	نوع ترصیع Type of studding					شماره جیفه Number
	ترصیع خیمه‌نما Tent-shaped installation	استفاده از فوفه Using a fufa	ترصیع سنگ‌فرشی Cobblestone installation	ترصیع چنگ Hang installation	ترصیع خوشه‌ای Cluster installation	
همه گوه‌ها در این جیفه در نگین‌دان‌های پشت بسته و با مخراج کاری دوردیوار ترصیع شده‌اند و مخراج کاری تخمه الماس مرکزی و دو ردیف الماس در گل وسط و همین‌طور مخراج کاری تخمه الماس و یک ردیف الماس ریز در شاخه گل پایینی به صورت خوشه‌ای است.					✓ ✓	ذ.۱ 1.K
All the gems in this piece are set in closed back settings with a circular setting, and the central diamond seed and two rows of diamonds in the middle flower are set in a cluster, as are the diamond seed and one row of small diamonds in the lower flower branch.						
ترصیع خیمه‌نما در یاقوت بزرگ پایین بخش دوم و در بخش چهارم و پنجم در دو یاقوت اشکی شکل و در بخش ششم و در تخمه یاقوت بزرگ گل شش‌پر دیده می‌شود.	✓		✓	✓	✓ ✓	ر.۱ 1.L
The tent-shaped setting is seen in the large ruby at the bottom of the second section, in the fourth and fifth sections in two teardrop-shaped rubies, and in the sixth section and in the large ruby seed, a six-petaled flower.						
در این جیفه، الماس‌ها و زمرد به شکل دوردیوار و پشت همه نگین دان‌ها بسته شده‌اند.					✓	ز.۱ 1.M
In this piece, diamonds and emeralds are set in a wall-like shape behind all the gemstones.						
همه گوه‌ها در این جیفه به صورت دوردیوار و در نگین‌دان‌های پشت بسته مخراج کاری شده‌اند.					✓	ژ.۱ 1.N
All the gems in this piece are set around a wall and in closed back settings.						
همه گوه‌ها به صورت دوردیوار و در نگین‌دان‌های پشت بسته ترصیع شده‌اند و مخراج کاری تخمه الماس درشت گل مرکزی و تخمه الماس گل وسط زیر شقه‌ها به صورت چنگی است.				✓	✓	س.۱ 1.O
All the gems are set in a circular setting in closed-back settings, and the cut of the large central diamond and the middle diamond below the splits is in the shape of a harp.						
بخش دوم این جیفه شامل دو زمرد درشت مرکزی است که به صورت خوشه‌ای، زمرد سمت راست با ۲۰ عدد و زمرد سمت چپ با ۱۸ الماس کوچک، دورگیری شده‌اند و در این جیفه همه گوه‌ها به صورت دوردیوار و در نگین‌دان‌های پشت بسته مخراج کاری شده‌اند.					✓ ✓	ش.۱ 1.P
The second part of this piece includes two large central emeralds that are clustered, the emerald on the right with 20 and the emerald on the left with 18 small diamonds, and in this piece, all the gems are set in a circular pattern and in closed back settings.						

۳-۲-۴. طبقه‌بندی آثار برحسب نوع تراش

در زمان فتحعلی شاه قاجار، تراش جواهرات به روش‌های متنوعی انجام می‌شد، هرچند تراش جواهر ایرانی از نظر کیفیت به پای تراش جواهرهای غربی نمی‌رسید. گوه‌های تراش‌خورده شرقی که به اروپا ارسال می‌شدند، عموماً مورد باز تراش قرار می‌گرفتند، چراکه از دیدگاه اروپاییان، تراش‌های شرقی دارای نواقص بسیاری بود. این تفاوت نگرش ریشه در اهداف متفاوت تراش داشت: در شرق و به‌ویژه ایران، حفظ وزن گوه‌ها اولویت اصلی بود، حال آنکه در غرب، زیبایی حاصل از رعایت تناسب هندسی ملاک اصلی محسوب می‌شد - روشی که در آن بخش قابل‌توجهی از وزن گوه‌ها به خاطر حفظ این تناسب از بین می‌رفت.

بررسی آثار باقی‌مانده از عصر فتحعلی شاه نشان‌دهنده تنوع چشمگیر روش‌های تراش است، از جمله: تراش‌های سفته، دامله، تخت، مختلط، فلامک، فلامک دورویه، پلکانی، هندی، معدنی قدیمی (برلیانت)، سیلان، بریولت و حکاکی به روش هندی. نکته قابل‌توجه آنکه در جبهه‌های این دوره، تراش‌های زمردی و الماس‌پیکری و کنده‌کاری نقش برجسته دیده نمی‌شود. بر اساس داده‌های جدول ۵، بیشترین فراوانی در تراش گوه‌ها - که بیشتر آن الماس است - در این مجموعه آثار متعلق به تراش فلامک (نمونه‌های ۱.ب تا ۱.ش) است، در حالی که تراش هندی (یک مورد در جبهه ۱.س)، تراش معدنی قدیمی (برلیانت) (یک مورد در جبهه ۱.ش) و حکاکی به شیوه هندی (یک مورد در جبهه ۱.ز) کمترین کاربرد را داشته‌اند.

با هم‌زمانی حکومت فتحعلی شاه با دوران فعالیت جواهرسازان جورجیایی^۲، شاهد تحول تدریجی در فنون ساخت و تزئین جواهرات از روش‌های سنتی به سبک فرنگی هستیم. این تحول در روش‌های تراش نیز مشهود است، به‌طوری‌که در دوره جورجیایی، تراش‌هایی مانند دامله، تخت، فلامک، بریولت و تراش معدنی قدیمی رواج بیشتری داشته است (جدول ۴).

جدول ۴. طبقه‌بندی جبهه‌های قاجاری عصر فتحعلی شاه برحسب نوع تراش

Table 4. Classification of Qajar Jeques from the era of Fath Ali Shah according to the type of carving

شماره جبهه Number	تحلیل برحسب نوع تراش the type of carving
۱.الف 1.A	تراش معدنی قدیمی (برلیانت) Old mineral cut (Brilliant)
۱.ب 1.B	تراش پلکانی Step cut
۱.پ 1.C	تراش مختلط Mixed cut
۱.ت 1.D	تراش پلکانی Step cut
۱.ث 1.E	تراش پلکانی Step cut
۱.ج 1.F	تراش پلکانی Step cut
۱.چ 1.G	تراش پلکانی Step cut
۱.ح 1.H	تراش پلکانی Step cut

شماره جعبه Number	تحلیل برحسب نوع تراش the type of carving	حکاکی به شیوه هندی Indian engraving	تراش معدنی قدیمی (برلیانت) Old mineral cut (Brilliant)	تراش بریولت Briolette cut	تراش سیلان Ceylon cut	تراش مختلط Mixed cut	تراش پلکانی Step cut	تراش تخت Flat cut	تراش هندی Indian cut	تراش فلامک دورویه Double Flamac cut	تراش فلامک Damle cut Flamac cut	تراش دامله Domele cut	سفته تراش Promissory note cut
1.H													
۱.خ 1.I											✓		
۱.د 1.J										✓	✓		
۱.ذ 1.K										✓	✓		
۱.ر 1.L				✓	✓	✓		✓			✓		
۱.ز 1.M		✓									✓		
۱.ژ 1.N				✓		✓		✓			✓		
۱.س 1.O						✓			✓		✓		
۱.ش 1.P			✓			✓		✓		✓	✓		

۳-۲-۵. طبقه‌بندی آثار برحسب نوع جواهر

بر اساس داده‌های جدول ۵، در مجموعه جعبه‌های سلطنتی دوره فتحعلی شاه از گوهرهای متنوعی برای ترصیع استفاده شده است که شامل الماس، زمرد، یاقوت سرخ، یاقوت زرد، یاقوت کبود، لعل، زبرجد و مروارید می‌شود. در این میان، الماس بیشترین و یاقوت کبود به همراه احتمالاً زبرجد و یاقوت زرد کمترین کاربرد را داشته‌اند. نکته قابل توجه آنکه در این مجموعه، هیچ نمونه‌ای از جعبه‌های مرصع به فیروزه مشاهده نشد.

جدول ۵. گوهرهای به کاررفته در ترصیع جواهرات

Table 5. Gemstones used in jewelry setting

شماره جعبه Number	گوهرهای به کاررفته در ترصیع جواهرات Gemstones used in jewelry setting	الماس Diamon d	زمرد Emeral d	یاقوت سرخ Ruby	یاقوت زرد Ruby Yellow	یاقوت کبود Ruby Sapphire	لعل Garnet	زبرجد Peridot	مروارید Pearl
۱.الف 1.A			✓						
۱.ب 1.B		✓	✓	✓		✓			✓

عصر فتحعلی شاه/

گوهرهای به کار رفته در ترصیع جواهرات Gemstones used in jewelry setting								شماره جیقه Number
مروارید Pearl	زبرجد Peridot	لعل Garnet	یاقوت کبود Ruby Sapphire	یاقوت زرد Ruby Yellow	یاقوت سرخ Ruby	زمرد Emeral d	الماس Diamon d	
✓					✓		✓	پ.۱ 1.C
					✓	✓	✓	ت.۱ 1.D
✓					✓	✓	✓	ث.۱ 1.E
✓					✓	✓	✓	ج.۱ 1.F
	✓				✓	✓	✓	چ.۱ 1.G
					✓	✓	✓	ح.۱ 1.H
					✓		✓	خ.۱ 1.I
							✓	د.۱ 1.J
							✓	ذ.۱ 1.K
✓		✓		✓	✓	✓	✓	ر.۱ 1.L
						✓	✓	ز.۱ 1.M
✓					✓	✓	✓	ژ.۱ 1.N
					✓	✓	✓	س.۱ 1.O
		✓			✓	✓	✓	ش.۱ 1.P

۳-۳. جیقه‌های دوره ناصرالدین‌شاه موجود در گنجینه جواهرات ملی ایران

در این بخش، دسته‌بندی جیقه‌های دوره ناصرالدین‌شاه قاجار و اطلاعات و اشکال مربوط به آن‌ها آورده شده است (شکل ۲) که بر مبنای اطلاعات موجود در آرشیو خزانه جواهرات ملی ایران، جمع‌آوری و دسته‌بندی شده‌اند و این آثار در بخش‌های بعدی برحسب تکنیک ساخت، نوع فرم، تزیینات و نوع تراش مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند.

ث. جیقه سلطنتی، طلا و نقره (شیر و شکر) مرصع به الماس و یاقوت کبود و فرنگی‌ساز، گنجۀ ۷ شماره ۲۷.

E. Royal Jeqqe, gold and silver (milk and sugar) inlaid with diamonds and sapphires and Farangisaz, Ganja 7, No. 27.

ت. جیقه سلطنتی، طلا و نقره (شیر و شکر) ترصیع با الماس، یاقوت زرد و یاقوت سرخ (فرنگی‌ساز)، گنجۀ ۷ شماره ۹.

D. Royal Jeqqe, gold and silver (milk and sugar) inlaid with diamonds, yellow rubies and red rubies (Farangi-Saz), cabinet 7, number 9.

پ. جیقه سلطنتی، طلا و نقره مرصع به الماس و یاقوت کبود، گنجۀ ۷ شماره ۲۴.

C. Royal Jeqqe, gold set with diamonds and sapphires, Ganja 7, number 24.

ب. جیقه نادری، طلا و نقره مرصع به الماس و زمرد، گنجۀ ۳۴ شماره ۴.

B. Naderi Jeqqe, gold inlaid with diamonds and emeralds, Ganja 34, number 4.

الف. جیقه سلطنتی، طلا و نقره مرصع به لعل و یاقوت و میناکاری روی طلا (ایران)، گنجۀ ۲۳ شماره ۳۷.

A. Royal Jeqqe, gold inlaid with rubies and rubies and enamel on gold (Iran), Ganja 23, No. 37.

د. جیقه سلطنتی، طلا و نقره مرصع به مروارید، یاقوت در چشم شیر و الماس، گنجۀ ۱۳ شماره ۴.

J. Royal Jeqqe, gold inlaid with pearls, rubies in the lion's eye and diamonds, Ganja 13, number 4.

خ. جیقه ناصری، طلا و نقره مرصع شده با الماس، فیروزه، یاقوت قرمز (در چشم شیر) و دارای حکاکی بر روی فیروزه، گنجۀ ۵ شماره ۱۰.

I. Jeqqe Nasseri, gold studded with diamonds, turquoise, red ruby (in the lion's eye) and engraved on the turquoise, cabinet 5, number 10.

ح. جیقه سلطنتی، نقره طلاکاری شده (شیر و شکر) ترصیع با الماس، فیروزه، یاقوت و فرنگی‌ساز، دارای حکاکی بر روی گوهر الماس و میناکاری بر روی طلا گنجۀ ۲۴ شماره ۹.

H. Royal Jeqqe, gilded silver (milk and sugar) set with diamonds, turquoise, rubies and fragransaz, with engraving on the diamond gem and enamel on the 24th gold leaf, number 9.

چ. جیقه سلطنتی، نقره و طلا (شیر و شکر) مرصع به الماس و زمرد و فرنگی‌ساز، گنجۀ ۲۴ شماره ۱.

G. Royal Jeqqe, silver and gold (milk and sugar) inlaid with diamonds, emeralds and Farangisaz, Ganja 24, No. 1.

ج. جیقه سلطنتی، فلز سفید (قلع) مرصع به الماس و زمرد و فرنگی‌ساز، گنجۀ ۷ شماره ۳۳.

F. Royal Jeqqe, white metal (tin) inlaid with diamonds and emeralds and decorated with Persian gold, Ganja 7, No. 33.

س. جیقه سلطنتی، طلا و نقره (شیر و شکر) مرصع به الماس، یاقوت سرخ، لعل و مروارید، گنجۀ ۷ شماره ۱۴.

ژ. جیقه سلطنتی، (جیقه تاج نور)، طلا و نقره مرصع به الماس، گنجۀ ۲۰ شماره ۴۰.

ز. جیقه سلطنتی، طلا و نقره مرصع به الماس، گنجۀ ۲۰ شماره ۲۹.

و. جیقه سلطنتی، (جیقه دریای نور)، طلا و نقره مرصع به الماس و دو یاقوت در چشم شیرها، گنجۀ ۳۴ شماره ۲.

ذ. جیقه سلطنتی، طلا و نقره مرصع به الماس و یاقوت در چشم شیر، گنجۀ ۲۰ شماره ۵۷.

K. Royal Jeqqe, gold inlaid with diamonds

O. Royal Jeqqe, gold and silver (milk and sugar) set with diamonds, rubies, garnets and pearls, Ganja 7, No. 14.	N. Royal Jeqqe, (Taj Noor casket), gold set with diamonds, 20th century, number 40.	M. Royal Jeqqe, gold set with diamonds, chest 20, number 29.	L. Royal Jeqqe, (Sea of Light casket), gold set with diamonds and two rubies in the lions' eyes, Ganja 34, No. 2.	and rubies in the lion's eye, Ganja 20, number 57.
---	--	---	--	--

شکل ۲. مجموعه جیقه‌های دوره ناصرالدین شاه موجود در گنجینه جواهرات ملی ایران

Figure 2. Collection of Jeqqes from the Nasser al-Din Shah period, found in the National Treasure of Iran

۳-۳-۱. طبقه‌بندی آثار برحسب تکنیک ساخت

عصر قاجار و به‌خصوص عصر ناصرالدین‌شاه، از دوره‌های درخشان تاریخ جواهرسازی ایران به شمار می‌رود. در این دوره، جواهرات مجلل و باشکوهی طراحی و ساخته شد که از نظر کیفیت و هنر، تمایزی آشکار با جواهرات ادوار پیشین داشت جواهرسازی قاجاری تحت تأثیر ارتباط با غرب دچار تحولات چشمگیری شد و مضامین و نقش‌های نوینی وارد این هنر اصیل ایرانی گردید. جواهرات این دوره، از جمله جیقه‌های سلطنتی، با استفاده از فلزات گران‌بهای مانند طلا و نقره -گاه به‌صورت مجزا و گاه ترکیبی- ساخته می‌شدند و با گوهرهای خوش‌تراش و ملون، مرصع‌کاری یا میناکاری می‌شدند. در تولید این آثار، از تکنیک‌های گوناگونی همچون ریخته‌گری، ورق‌کاری، مفتول‌کاری، جوشکاری و لحیم‌کاری بهره گرفته می‌شد. نکته قابل‌توجه، همزمانی آغاز حکومت ناصرالدین‌شاه (۱۲۶۴-۱۳۱۳ق) با دوره اوج جواهرسازی ویکتوریایی^۳ (۱۸۳۰-۱۹۰۱م) است. این همزمانی تأثیر بسزایی در هنر جواهرسازی این دوره داشت به‌گونه‌ای که روش‌های سستی‌ترین و ساخت تا حدی کنار گذاشته شد و جواهرسازی سلطنتی ایران از سبک فرنگی و به‌ویژه جواهرسازی ویکتوریایی الهام گرفت (Siahi, 2016: p. 101) (جدول ۶).

جدول ۶. طبقه‌بندی جیقه‌های قاجاری عصر ناصرالدین‌شاه برحسب تکنیک ساخت

Table 6. Classification of Qajar Jeqqes from the era of Naser al-Din Shah according to manufacturing technique

شماره جیقه Number	فلز اصلی Main Metal	فلز ترکیبی و یا روش شیر و شکر Composite Metal	مفتول کاری Method Wire	مشبک کاری Mesh work	جوشکاری و لحیم‌کاری Welding and Soldering	ریخته‌گری Casting	توضیحات Explanation
۲.الف 2.A	✓		✓		✓	✓	قاب از جنس طلا Gold frame
۲.ب 2.B		✓	✓		✓		قاب از جنس طلا و فلز سفید Frame made of gold and white metal
۲.پ 2.C	✓				✓		قاب از جنس طلا، جیقه فرنگی‌ساز (به سبک ویکتوریایی) Gold frame, Victorian style.
۲.ت 2.D		✓			✓		قاب از جنس طلا و نقره، جیقه فرنگی‌ساز (به سبک ویکتوریایی) Gold and silver frame, Victorian style.
۲.ث 2.E		✓	✓		✓		قاب از جنس طلا و نقره، جیقه فرنگی‌ساز (به سبک ویکتوریایی)

تکنیک ساخت							شماره جیقه Number
توضیحات Explanation	ریخته‌گری Casting	جوشکاری و لحیم‌کاری Welding and Soldering	مشبک کاری Mesh work	مفتول کاری Method Wire	فلز ترکیبی و یا روش شیر و شکر Composit e Metal	فلز اصلی Main Metal	
Gold and silver frame, Victorian style.							
قاب از جنس نقره و فلز سفید، جیقه فرنگی ساز (به سبک ویکتوریایی)		✓		✓	✓		ج.۲ 2.F
Silver and white metal frame, Victorian style.							
قاب از نقره مطلا، جیقه فرنگی ساز (به سبک ویکتوریایی)		✓		✓	✓		ج.۲ 2.G
Gilded silver frame, French-style (Victorian style)							
قاب از طلا و نقره مطلا، جیقه فرنگی ساز (به سبک ویکتوریایی)		✓		✓	✓		ج.۲ 2.H
Gold and silver gilt frame, French-style (Victorian style)							
قاب از جنس طلا، جیقه سلطنتی شیر و خورشید		✓	✓	✓		✓	خ.۲ 2.I
Gold frame, royal lion and sun crest							
قاب از جنس طلا، جیقه سلطنتی شیر و خورشید		✓	✓	✓		✓	د.۲ 2.J
Gold frame, royal lion and sun crest							
قاب از جنس طلا، جیقه سلطنتی شیر و خورشید		✓				✓	ذ.۲ 2.K
Gold frame, royal lion and sun crest							
قاب از جنس طلا، جیقه سلطنتی شیر و خورشید		✓				✓	ر.۲ 2.L
Gold frame, royal lion and sun crest							
قاب از جنس طلا، جیقه سلطنتی شیر و خورشید		✓				✓	ز.۲ 2.M
Gold frame, royal lion and sun crest							
قاب از جنس طلا، جیقه سلطنتی شیر و خورشید		✓		✓		✓	ژ.۲ 2.N
Gold frame, royal lion and sun crest							
قاب از جنس طلا و نقره، جیقه فرنگی ساز (به سبک ویکتوریایی)		✓		✓	✓		س.۲ 2.O

تکنیک ساخت							شماره
توضیحات <i>Explanation</i>	ریخته‌گری <i>Casting</i>	جوشکاری و لجیم‌کاری <i>Welding and Soldering</i>	مشبک کاری <i>Mesh work</i>	مفتول کاری <i>Method Wire</i>	فلز ترکیبی و یا روش شیر و شکر <i>Composit e Metal</i>	فلز اصلی <i>Main Metal</i>	جیقه <i>Number</i>
Gold and silver frame, Victorian style.							

۳-۲. طبقه‌بندی آثار بر حسب نوع فرم

با هم‌زمانی عصر ناصرالدین‌شاه با دوره ویکتوریایی، سبک رایج جواهرسازی در ابتدای حکومت او هنوز متأثر از دوره جورجیایی بود که در آن جواهرات با تراکم و انبوهی عناصر تزینی ساخته می‌شدند. بنابراین، در سال‌های آغازین پادشاهی ناصرالدین‌شاه جیقه‌هایی بزرگ، پرکار و شلوغ تولید می‌شد اما به تدریج، نقوش انتزاعی، هندسی و گیاهی جای خود را به نقوش و نشان‌های درباری و ظفر دادند. در این دوره، جیقه‌ها بیش از آنکه کارکردی صرفاً تزینی داشته باشند، با به‌کارگیری فرم‌ها و نقوش واقع‌گرایانه، به نمادی از جایگاه و اقتدار شاه تبدیل شدند. در زمان ناصرالدین‌شاه، استفاده از شقه‌های اتحدار مرسوم بود ولی به تدریج الگوی جواهرات دچار تغییر و دگرگونی شد. طبیعی است که شقه‌ها هم از این تغییرات مستثنی نبوده‌اند. با گسترش سبک فرنگی‌ساز، طراحی شقه‌ها به سمت شاخ و برگ‌های طبیعی گرایش یافت و به تدریج، این شاخه‌ها به فرم‌های میله‌ای مرصع‌شده با گوهرها تبدیل شدند. در برخی نمونه‌ها، شاخه و شقه به‌گونه‌ای باهم ترکیب می‌شدند تا بخش بالایی جیقه را بیارایند که گاهی تمایز بین آن‌ها دشوار می‌شد. زیرا شاخه‌ها هیچ‌یک از فرم‌های گفته‌شده را نداشتند. در اواخر سلطنت ناصرالدین‌شاه حتی نمونه‌هایی دیده می‌شوند که در بخش بالایی جیقه‌ها، به‌جای شقه‌ها نشان سلطنتی مانند تاج و شیر و خورشید قرار گرفته است (جدول ۷).

جدول ۷. طبقه‌بندی جیقه‌های قاجاری عصر ناصرالدین‌شاه بر حسب نوع فرم

Table 7. Classification of Qajar Jeques from the era of Nasser al-Din Shah according to type of form

تحلیل فرمی								شماره
Form analysis								جیقه <i>Num ber</i>
توضیحات <i>Expalnation</i>	نقش شیر و خورشید <i>lion sun</i>	نقوش رزمی <i>Martial motifs</i>	نقوش سلطنتی <i>Royal motifs</i>	نقوش اسلامی و ختایی <i>Islami c and Khatai</i>	نقوش هندسی geome tric motifs	نقوش انتزاعی abstra ct motifs	نقوش گیاهی plant motifs	بنه‌جقه Bateh Jaqeh motifs
در این جیقه نقوش گیاهی مانند (گل‌های شاه‌عباسی، گل آفتابگردان، گل نیلوفر، گل چند پر، شاخ و برگ‌هایی میناکاری شده) دیده می‌شود. این جیقه به‌صورت متقارن و از دو بخش ترنج (بخش پایین جیقه) و سرترنج (بخش بالای جیقه) ساخته شده است ولی شکل این نقوش متقارن کار نشده‌اند.					✓	✓	✓	✓
This piece features plant motifs such as (Shah Abbasi flowers, sunflowers, lotus flowers, multi-petal flowers, enameled branches and foliage). This piece is symmetrical and made of two parts: bergamot (lower part) and bergamot head (upper part), but the shape of these motifs is not symmetrical.								۲الف 2.A

این زیور دارای تقارن و از دو بخش ساخته شده است. فرم کلی این جیقه، به صورت بته‌جقه است و از طراحی نیمه‌رئالیستی - نیمه انتزاعی بهره برده است. نقش‌های جنگی در این جیقه مثل پرچم، طبل و لوله توپ و سرنیزه به صورت واقع‌گرایانه ساخته شده که با توجه به اسم جیقه نادری، روایت‌کننده یک واقعیت است ولی فرم کلی، قالب انتزاعی بته‌جقه را بیان می‌کند و دارای نقوش قراردادی و طبیعی است. در این زیور، تزیینات گیاهی مرصع به الماس نیز دیده می‌شود.	✓	✓	✓	✓	✓	ب.۲ 2.B
This ornament is symmetrical and made of two parts. Its overall form is in the form of a bateh-jeqeh and has a semi-realistic-semi-abstract design. The war motifs in this piece, such as the flag, drum, cannon barrel, and bayonet, are made in a realistic manner, which, according to the name of the Naderi Jeqe, narrates a reality, but the overall form expresses the abstract form of the bateh-jeqeh and has conventional and natural motifs. In this ornament, plant decorations studded with diamonds are also seen.						
این زیور شامل دو بخش و به سبک جواهرسازی ویکتوریایی است. بخش بالای آن به صورت دسته‌گلی مرصع با گوهرهای یاقوت کبود و الماس است و بخش پایین این جیقه، شبیه به دو حلقه گل و به شکل بیضی طراحی شده است.		✓	✓			پ.۲ 2.C
This ornament consists of two parts and is in the style of Victorian jewelry. Its upper part is in the form of a bouquet of flowers studded with sapphires and diamonds, and the lower part is designed like two flower rings and is oval in shape.						
این جیقه ۳ بخش و به سبک جواهرسازی ویکتوریایی است. طرح این جقه از نقش گل لوتوس یا برسم گرفته شده است. قسمت بالای بخش پایین آن، دارای یک عدد تخمه بزرگ یاقوت مستطیل شکل با قابی بیضی شکل و مرصع به الماس است.		✓	✓	✓		ت.۲ 2.D
This 3-piece piece is in the Victorian jewelry style. Its design is based on the lotus flower motif. The upper part of the lower part has a large rectangular ruby seed with an oval frame and is set with diamonds.						
این جیقه دارای ۳ بخش و به سبک جواهرسازی ویکتوریایی است. بخش فوقانی آن دارای برگ‌های مرصع به الماس است و این برگ‌ها ۱۱ عدد الماس		✓	✓	✓		ث.۲ 2.E

آویزان بزرگ را که شبیه گل‌های واژگون
 زنبق‌دره (گل برف) است، در برگرفته‌اند.
 بخش میانه جیقه پایون شکل است و قابی
 دایره شکل در وسط آن قرار گرفته است. در
 بخش پایین جیقه یک کلاف مرصع به
 الماس و تزیینات گیاهی و قاب‌های
 بیضی شکل دیده می‌شوند.

This piece has three sections and is in the Victorian jewelry style. The upper section has diamond-set leaves that surround 11 large dangling diamonds that resemble inverted lily-of-the-valley flowers. The middle section is bow-shaped and has a circular frame in the middle. The lower section has a diamond-set scroll and floral decorations and oval frames.

این جیقه متشکل از دو بخش و به سبک
 جواهرسازی ویکتوریایی است. بخش پایین
 آن، یک عدد روبان پایونی شکل دارد و در
 مرکز این روبان، زمردی مستطیل شکل
 دیده می‌شود. بخش بالای این زیور،
 متشکل از ۸ شاخه است و شاخه‌های
 یادآور گل برف یا زنبق دره در این قسمت
 دیده می‌شوند. بالای قسمت میانه، ۱۲ عدد
 شقه قرار گرفته و ۱۰ حلقه مرصع به الماس
 در زیر شقه‌ها دیده می‌شود که از بالا به
 سمت پایین کوچک می‌شوند.

This piece is made up of two parts and is in the style of Victorian jewelry. The lower part has a bow-shaped ribbon with a rectangular emerald in the center. The upper part of this ornament consists of 8 branches, and the branches are reminiscent of snowdrops or lilies of the valley. Above the middle part, there are 12 segments and 10 diamond-studded rings are seen below the segments, which are smaller from top to bottom.

این جیقه دارای ۳ بخش و به سبک
 جواهرسازی ویکتوریایی است. بخش بالای
 این جیقه دارای تزیینات گیاهی است. در
 بخش میانه آن، ۱۹ شقه به صورت یک
 فرم نیم‌دایره بر روی یک زمرد چهارگوش
 با قابی مدور، قرار گرفته‌اند. در بخش پایین
 هم تزیینات گیاهی دیده می‌شود.

This work has 3 parts and is in the style of Victorian jewelry. Its upper part has plant decorations. In its middle part, 19 flats are placed in a semicircular shape on a square emerald with a circular frame. The lower part also has plant decorations.

این جیقه از ۳ بخش و به سبک
 جواهرسازی ویکتوریایی ساخته شده است.

✓ ✓ ✓

ج.۲
2.F

✓ ✓ ✓

ج.۲
2.G

✓ ✓ ✓

ج.۲
2.H

در این جیقه زیبا، از نقوش پروانه، گل و برگ استفاده شده است. استفاده از حشره لرزان در این جیقه، یادآور تزیینات در جواهرسازی ویکتوریایی است.

This piece is made of 3 parts and is made in the style of Victorian jewelry. This beautiful piece uses butterfly, flower and leaf motifs. The use of the quivering insect is reminiscent of the decorations in Victorian jewelry.

این جیقه تقریباً متقارن و متشکل از ۳ بخش و جیقه سلطنتی شیر و خورشید است. فرم این زیور به شکل یک تاج و حکاکی گوهرها و نقش شیر و خورشید از تزیینات اصلی در این جیقه است و روش حکاکی بر روی گوهرها به صورت تمثال و به عنوان یک روش اصلی تزیینی فقط در این جیقه دیده می شود. نقش انتزاعی خورشید نیز در این جیقه وجود دارد.

This piece of jewelry is almost symmetrical and consists of 3 parts and a royal lion and sun motif. The shape of this ornament is in the form of a crown and the engraving of gems and the lion and sun motif are the main decorations and the method of engraving on gems in the form of a symbol and as a main decorative method is seen only in this work. The abstract motif of the sun is also present in this work.

این زیور از ۳ بخش و جیقه سلطنتی شیر و خورشید است. این جیقه، متقارن و فرم آن به شکل تاج است. در بخش میانه جیقه، یک نقش انتزاعی شمسه مرصع به مروارید و بافرم دایره دیده می شود. بخش پایین جیقه، در دو طرف شمسه قرار گرفته و از دو نقش شیر و خورشید و شمشیر تشکیل شده است که عبارتی به خط نسخ و مرواریدنشان با عنوان «ناصرالدین شاه قاجار» را در میان گرفته است.

This ornament consists of 3 parts and a royal lion and sun. This work is symmetrical and its form is in the form of a crown. In the middle part, an abstract pattern of a sun inlaid with pearls and in the form of a circle can be seen. The lower part is located on both sides of the sun and consists of two patterns of a lion, a sun and a sword, which includes a phrase in Naskh script and pearls with the title "Naser al-Din Shah Qajar."

این زیور شامل جیقه سلطنتی شیر و خورشید است که با نقوش سلطنتی مثل تاج، شیر و خورشید و شمشیر مزین شده

✓ ✓ ✓ ✓ ✓

خ.۲
2.I

✓ ✓ ✓ ✓ ✓

د.۲
2.J

✓ ✓ ✓ ✓ ✓ ✓

د.۲
2.K

است. تزیینات گیاهی در آن دیده می‌شود.
در پشت شیرها دو عدد الماس بزرگ
بیضی‌شکل به نشانه خورشید قرار گرفته
است و در زیر پای شیرها هم یک الماس
بزرگ بیضی‌شکل دیده می‌شود.

This ornament includes the royal
lion and sun crest, which is
decorated with royal motifs such
as a crown, a lion and sun, and a
sword. It features floral
decorations. Behind the lions are
two large oval diamonds
representing the sun, and
beneath the lions' feet is a large
oval diamond.

این زیور از ۲ بخش و جیفه سلطنتی شیر و
خورشید است. این جیفه با نقش‌های
سلطنتی مثل تاج و شیر و خورشید
تزیین شده است. بخش پایین (بافرمی
تقریباً مربع شکل)، متشکل از الماس
دریای نور است.

This ornament consists of two
parts and a royal lion and sun
motif. The work is decorated
with royal motifs such as a
crown, a lion, and a sun. The
lower part (almost square in
shape) consists of Sea of Light
diamonds.

این زیور از ۳ بخش و جیفه سلطنتی شیر و
خورشید است. در بخش پایین آن، شیری
از جنس طلا قرار داشته که در حال حاضر
وجود ندارد و به خاطر موجود نبودن شیر
مطلا در بخش پایین، فقط می‌توان دو
بخش دیگر را توصیف کرد.

This ornament consists of three
parts and the royal lion and sun
crest. In the lower part, there is a
golden lion that does not exist at
present, and due to the absence
of the golden lion in the lower
part, only the other two parts can
be described.

این زیور از ۲ بخش تشکیل شده است.
بخش فوقانی آن، به صورت قرینه، دارای
دو نقش شمشیر و شیر و خورشید مزین به
الماس در طرفین است. دارای تاجی
الماس‌نشان است که سه ترک دارد و بر
روی آن ۳ عدد پر مرصع به الماس دیده
می‌شود. در بخش پایین این جیفه، الماس
شش‌گوش، از نوع تاج نور قرار دارد.

This ornament consists of 2
parts. Its upper part,
symmetrically, has two designs of
a sword, a lion, and a sun
decorated with diamonds on
both sides. It has a diamond-
shaped crown that has three
cracks and on it are 3 diamonds-
studded feathers. In the lower
part, there is a hexagonal

✓ ✓ ✓ ✓ ✓

ر.۲
2.L

✓ ✓

ز.۲
2.M

✓ ✓ ✓ ✓ ✓

ژ.۲
2.N

diamond, of the crown of light type.

این زیور شامل دو بخش و به سبک جواهرسازی ویکتوریایی است. در این زیور از نقش انتزاعی طاووس و یا خورشید استفاده شده است. درواقع، این زیور به پر باز شده طاووس شبیه است و یا می توان گفت شبیه به یک خورشید با پرتوهایش است. همچنین در قسمت پایین آن، طرح گل شاه عباسی به کار رفته است.

This ornament consists of two parts and is in the style of Victorian jewelry. In this ornament, an abstract pattern of a peacock or a sun is used.

In fact, this ornament resembles an open peacock feather or we can say it resembles a sun with its rays.

Also, in its lower part, the Shah Abbasid flower design is used.

✓ ✓ ✓ ✓

۲.س
2.O

۳-۳-۳. طبقه بندی آثار بر حسب تزیینات

هنر میناکاری در عصر ناصرالدین شاه، هنری درباری و اشرافی محسوب می شد که کاربردهای متنوعی داشت. از جمله این کاربردها می توان به تزیین ابزارهای جنگی و تشریفاتی، زیورها و وسایل زینتی اشاره کرد که با مینای زیبا و ظریف و رنگ پردازی های رنگارنگ و متفاوت آراسته می شدند. در جیقه های سلطنتی این دوره، عمدتاً از میناکاری به روش مقعر استفاده شده است. از دیگر روش های تزیین بر روی فلز می توان به مرصع کاری اشاره کرد که بر روی بسیاری از جیقه های سلطنتی این دوره به کار رفته گرفته شده است. از جمله فنون رایج مرصع کاری در جواهرات دوره قاجار، شیوه دوردیوار، کاسه ای، خوشه ای، چنگ، سنگ فرشی، قلم خور، استفاده از فوفه در پشت نگین و نشان دادن گوهر به روش خیمه نما است. با رواج سبک جواهرسازی فرنگی ساز در این دوره، جواهرسازان درباری به تدریج روش های سنتی ترصیع را کنار گذاشتند و با به کارگیری تراش های استاندارد و فنون جدید، جلوه های بهتری به گوهرها بخشیدند. از جمله این تحولات، استفاده از نگین دان های پشت باز بود که با شناخت ویژگی های نوری گوهرها رواج یافت. در نتیجه، در دوره ناصرالدین شاه روش فوفه گذاری کمتر مورد استفاده قرار گرفت. در این پژوهش، روش ترصیع گوهر به حالت خیمه نما و ترصیع سنگ فرشی در جیقه های عصر ناصرالدین شاه مشاهده نشد (جدول ۸).

Table 8. Classification of Qajar Jeqqes from the era of Nasser al-Din Shah according to decorations

تحلیل تزیینات Ornamental analysis					
نوع ترصیع Type of inlay work					
استفاده	ترصیع	ترصیع	ترصیع	ترصیع	توضیح
از فوفه	قلم	چنگ	کاسه‌ای خوشه‌ای	دور دیوار	Explanation
Use of Fufeh	خور	Inlay work	Cluster inlay work	Bowl-shaped inlay	Wall-mounted
	Inlay work on the work of the pen				
✓	✓	✓	✓	✓	تزیینات میناکاری در این زیور در هر دو بخش دیده می‌شود (مینای کدر و نیمه شفاف سفید و سبز و آبی). در این جیقه، پشت همه نگین دان‌ها بسته و در همه قسمت‌های جیقه از روش مخراج‌کاری از نوع دور دیوار استفاده‌شده، به‌غیر از لعل درشت مرکزی که با روش چنگ ترصیع شده است. The enamel decorations in this ornament are seen in both parts (opaque and translucent white, green, and blue enamel). In this work, the back of all the gems is closed and the round-wall type of inlaying method is used in all parts, except for the large central ruby, which is inlaid with the chang method.
✓	✓	✓	✓	✓	در این زیور در دو طرف شقه‌ها به‌صورت قرینه تزیینات الماس‌نشان قرار گرفته است. در سمت راست یک گل شش‌پر وجود دارد که تخمه این گل دارای الماسی با فوفه قرمز است و در قسمت چپ شقه‌ها، گل پنج‌پر الماس‌نشان با تخمه الماس فوفه‌دار و تزیینات گیاهی مرصع به الماس دیده می‌شود. پشت برخی نگین‌ها در بعضی قسمت‌ها با فوفه رنگی پوشیده شده است. از جمله سه رنگ پرچم که در زیر الماس‌ها از فوفه‌های رنگین استفاده‌شده است. همه الماس‌ها به‌صورت چنگ گوهر نشانی شده‌اند، تنها الماس‌های درونی هلال دارای مخراج‌کاری دور دیوار هستند. بر روی لبه دیواره‌های شقه‌ها، در گل سمت راستی شقه‌ها، بخش فوقانی طبل‌ها، در رأس لوله توپ‌ها، در الماس‌هایی که زمرد بزرگ مرکزی را در برگرفتند و در سه الماس گردی که بر روی آویز زمرد وسطی در بخش پایینی جیقه وجود دارد، ترصیع به روش قلم خور دیده می‌شود. زمرد درشت میانه جیقه، به روش چنگ ترصیع شده و پشت زمرد باز است. In this ornament, diamond decorations are placed symmetrically on both sides of the segments. On the right side, there is a six-petalled flower whose seed has a diamond with a red fringe, and on the left side of the segments, a five-petalled diamond flower with a diamond seed with a fringe and plant decorations inlaid with diamonds can be seen. The back of some gems is covered with colored fringe in some parts. Including the three colors of the flag, which have colored fringes used under the diamonds. All diamonds are set in the form of a harp gem, only the diamonds inside the crescent have a round-wall cut. On the edge of the walls of the chambers, in the flower on the right side of the chambers, the upper part of the drums, at the top of the cannon barrels, in the diamonds surrounding the large central emerald, and in the three round diamonds on the pendant of the central emerald in the lower part, inlays are seen in the pen-like style. The large central emerald is inlaid in the harp style and the back of the emerald is open.

تحلیل تزیینات Ornamental analysis

نوع ترصیع Type of inlay work					توضیح Explanation	شماره جیقه میناکاری Enameling Number
استفاده از فوفه Use of Fufeh	ترصیع دوردیوار Inlay work on the work of the pen	ترصیع کاسه‌ای خوشه‌ای Inlay Cluster work inlay shaped	ترصیع چنگ Inlay work on the work of the harp	ترصیع قلم Inlay work on the work of the pen		
	✓				این جیقه با گوهرهای یاقوت کبود و الماس ترصیع شده است و تراش مختلط در همه الماس‌ها و یاقوت‌ها دیده می‌شود و شیوه مخراج کاری در آن‌ها به صورت چنگ و در نگین‌دان‌های پشت‌باز است.	۲.ب 2.C
	✓		✓		This piece is set with sapphire and diamond gems, and mixed cutting is seen in all diamonds and rubies, and the carving style in them is in the form of a harp and in open-backed settings.	
			✓	✓	در یاقوت‌ها و الماس‌های استفاده شده در شاخه‌های بخش بالا، مخراج کاری از نوع چنگ دیده می‌شود و آن‌ها دارای نگین‌دان‌های پشت‌باز هستند. نگین‌دان‌ها در غنچه‌ها، پشت‌باز ساخته شده‌اند و مخراج کاری دوردیوار در آن‌ها دیده می‌شود. زه همه غنچه‌های الماس از جنس نقره و زه غنچه یاقوت از جنس طلا است. یاقوت مستطیل شکل بخش پایین، زهی از جنس طلا دارد و مخراج کاری آن به صورت دوردیوار است. در الماس‌های دور گیر اطراف یاقوت بزرگ، مخراج کاری به صورت دوردیوار و نگین‌دان‌های آن‌ها به صورت پشت‌باز هستند. یاقوت زرد و یاقوت‌های اشکی شکل در نگین‌دان‌های پشت‌باز قرار گرفته‌اند و مخراج کاری از نوع چنگ دارند و زه اطراف آن‌ها از جنس طلا است. یاقوت‌های گرد، در نگین‌دان‌های پشت‌باز نشاندن شده‌اند و مخراج کاری آن‌ها از نوع چنگ است. الماس‌های تعبیه شده بر روی نگین‌دان‌های پشت‌باز در بخش پایین جیقه، دارای مخراج کاری چنگ هستند. مخراج کاری از نوع چنگ در یاقوت بزرگ بیضی شکل در بخش پایین جیقه دیده می‌شود و این یاقوت در نگین‌دانی پشت‌باز قرار گرفته و دارای زهی از جنس طلا است.	۲.ت 2.D
				✓	The rubies and diamonds used in the upper branches have harp-like cut and open-backed prongs. The prongs are open-backed and have a circular cut. The prongs of all diamond prongs are made of silver and the prongs of the ruby are made of gold. The rectangular ruby in the lower section has a gold prong and its cut is round-sided. The diamonds surrounding the large ruby have a circular cut and open-backed prongs. The yellow rubies and teardrop-shaped rubies are set in open-backed prongs and have harp-like cut and their surrounding prongs are made of gold. The round rubies are set in open-back settings and have a harp-like cut. The diamonds set on the open-back settings at the bottom have harp-like cut. The harp-like cut is seen in the large oval ruby at the bottom of the ring, which is set in an open-back setting and has a gold string.	
				✓	همه گوهرها در نگین‌دان‌های پشت بسته قرار گرفته‌اند و با روش چنگ مخراج کاری شده‌اند.	۲.ث 2.E
					All the gems are placed in closed-back jewel cases and are carved using the harpoon method.	

تحلیل تزیینات Ornamental analysis					
نوع ترصیع Type of inlay work					شماره جیقه میناکاری Enameling Number
استفاده از فوفه Use of Fufeh	ترصیع دوردیوار Inlay work on the work of the pen	ترصیع کاسه‌ای خوشه‌ای Inlay Cluster work inlay shaped	ترصیع چنگ Inlay work on the work of the harp	توضیح Explanation	
	✓			همه‌ی الماس‌های این جیقه دارای تراش برلیانت و مخراج‌کاری دوردیوار هستند و گوهرها در نگین‌دان‌های پشت‌باز قرار گرفته‌اند.	ج.۲ 2.F
	✓			در همه‌ی الماس‌ها تراش از نوع برلیانت و مخراج‌کاری از نوع چنگ دیده می‌شود و همه‌ی گوهرها در نگین‌دان‌های پشت بسته به روش چنگ قرار گرفته‌اند. All diamonds feature brilliant-cut and harp-cut settings, and all gems are set in closed-back settings using the harp method.	ج.۲ 2.G
	✓	✓	✓	در این جیقه و در قسمت وسط بخش میانه‌ی جیقه، یک عدد پروانه لرزان و مرصع به الماس با تزیینات میناکاری شده، وجود دارد. شقه‌های بخش بالا، نگین‌دان‌های پشت‌باز و مخراج‌کاری چنگ دارند. فقط نگین‌دان‌های قسمت میانه‌ی پر، به‌صورت پشت بسته و دارای مخراج‌کاری دوردیوار و در قسمت کناره‌ها، نگین‌دان‌ها به‌صورت پشت‌باز و دارای مخراج‌کاری چنگ هستند. همه‌ی آویزها دارای نگین‌دان‌های پشت‌باز و مخراج‌کاری دوردیوار هستند. در بیشتر قسمت‌های پایین و میانه‌ی جیقه، نگین‌دان‌های پشت‌باز دیده می‌شوند و بیشتر گوهرها، مخراج‌کاری دوردیوار دارند، فقط الماس‌های بزرگ گل‌های نرگس در دو طرف، به‌صورت چنگ مخراج‌کاری شده‌اند. الماس چهارگوش وسط و گل اشکی شکل بخش پایین، دارای مخراج‌کاری خوشه‌ای هستند و سه عدد گل گرد به‌صورت دور گیر ترصیع شده‌اند. In this piece, in the middle of the middle section, there is a fluttering diamond-studded butterfly with enamel decorations. The upper sections have open-backed and harp-cut settings. Only the center-feathered gems are closed-backed and have a circular-cut setting, while the side gems are open-backed and harp-cut. All pendants have open-backed and harp-cut settings. Most of the lower and middle sections have open-backed gems and most of the gems have a circular-cut setting, except for the large narcissus diamonds on both sides. The central square diamond and the teardrop-shaped flower in the lower section have cluster-shaped cutouts, and three round flowers are set in a circular pattern.	ج.۲ 2.H
	✓		✓	همه‌ی گوهرهای بخش فوقانی جیقه، در نگین‌دان‌های پشت‌باز و به‌صورت چنگ مخراج‌کاری شده‌اند و بر روی فیروزه‌های رأس شقه‌ها، حکاکی دیده می‌شود. فیروزه‌ی بزرگ شمس در بخش میانه‌ی جیقه، دارای تراشی از نوع دامله و با ۴ ریز وجه است که لبه‌ی آن‌ها به یک نقطه در وسط می‌رسد و فیروزه‌ی بزرگ دارای نگین‌دانی پشت بسته است و مخراج‌کاری از نوع چنگ دارد و فیروزه‌های کوچک‌تر اطراف آن، به‌صورت دوردیوار ترصیع شده‌اند. در تنه‌ی شیرها و کتیبه در بخش پایین این زیور، مخراج‌کاری دوردیوار دیده می‌شود و ۵ فیروزه‌ی نوار انتهایی، به روش چنگ گوهرنشانی شده‌اند. All the gems in the upper part are set in open-backed settings and are carved in the form of a harp, and engraving is seen on the turquoises at the top of	ج.۲ 2.I

تحلیل تزیینات Ornamental analysis

نوع ترصیع Type of inlay work					توضیح Explanation	شماره جیقه میناکاری Enameling Number
استفاده از فوفه Use of Fufeh	ترصیع قلم Inlay work on the pen	ترصیع خوشه‌ای Inlay Cluster work inlay	ترصیع کاسه‌ای Bowl- shaped inlay	ترصیع دوردیوار Wall- mounted		
					the branches. The large Shamsa turquoise in the middle of the jiqeh has a domlah-type cut and has 4 small facets whose edges reach a point in the middle, and the large turquoise has a closed-back setting and has a harp-type cut, and the smaller turquoises around it are set in a circular pattern. The body of the lions and the inscription in the lower part of this ornament have a circular pattern, and the 5 turquoises at the end of the band are set in a harp pattern.	
				✓	مرواریدهای موجود در شقه‌ها، شمشه، بدن شیرها و نوار پایینی به این صورت مخراج کاری شده‌اند که از مرواریدهای سوراخ شده، مفتول طلا را که یک سر آن پخ بوده عبور می‌دادند تا سبب نگه‌داشتن مروارید شود و سر دیگر مفتول هم در نگین‌دان به‌وسیله‌ی لحیم محکم می‌شده است. مروارید بزرگ شمشه هم توسط یک عدد الماس که تراش فلامک دارد، در نگین‌دان زرین جای گرفته است. یاقوت‌های سرخ چشم دو شیر و مرواریدهای خاکشیری رنگ، مخراج کاری دوردیوار دارند.	د.۲ 2.J
			✓	✓	The pearls in the flats, the shamsa, the lions' bodies, and the lower band are carved in such a way that a gold wire, one end of which was beveled, was passed through the pierced pearls to hold the pearl, and the other end of the wire was secured in the setting by soldering. The large shamsa pearl is also set in the golden setting by a diamond with a flame cut. The red rubies of the two lions' eyes and the khakshir-colored pearls have carving around the walls. در این جیقه، شاخه‌ها دارای نگین‌دان‌های کاسه‌ای هستند که الماس‌های مدور بر روی آن‌ها نشانده شده‌اند. تراش فلامک در الماس‌های این جیقه دیده می‌شود و مخراج کاری آن‌ها به‌صورت دوردیوار و در نگین‌دان‌های پشت بسته است. یاقوت‌های سرخ چشم شیرها با تراش دامله به‌صورت دوردیوار ترصیع شده‌اند. In this piece, the branches have bowl-shaped settings with round diamonds set on them. The diamonds in this piece are flame cut and their cut is in a round shape and in the closed back settings. The lion's eye rubies are set in a round shape with a domelle cut.	د.۲ 2.K
	✓			✓	در این جیقه، الماس دریای نور، به‌وسیله‌ی مخراج کاری چنگ در نگین‌دان پشت بازی نصب شده است. الماس‌های وسط تاج در نگین‌دان‌های پشت‌باز نصب شده‌اند و سایر الماس‌ها دارای نگین‌دان‌های پشت بسته با مخراج کاری دوردیوار هستند. در یاقوت‌های سرخ نیز تراش دامله دیده می‌شود و احتمالاً با روش دوردیوار ترصیع شده‌اند. In this piece, the Sea of Light diamond is set in a prong setting using a harpsichord. The diamonds in the middle of the crown are set in open-back settings, while the other diamonds have closed-back settings with a surround setting. The rubies also have a domelle cut and are likely set using the surround setting method.	د.۲ 2.L

تحلیل تزیینات Ornamental analysis					شماره
نوع ترصیع Type of inlay work					جیقه میناکاری Enameling Number
استفاده از فوفه Use of Fufeh	ترصیع دوردیوار Inlay work of the pen	ترصیع کاسه‌ای خوشه‌ای Inlay Cluster	ترصیع چنگ Inlay work on the work harp	توضیح Explanation	
	✓		✓	الماس بزرگ بخش پایین این جیقه، مسطح و به شکل بادام است که در یک گیلای مرصع به الماس، جای گرفته است. این الماس، تراش هندی دارد و مخراج کاری آن به صورت دوردیوار است. گیلای به الماس‌های ریز برلیانت مزین شده و به صورت دوردیوار بر روی نگین‌دان‌های پشت بسته نصب شده است. الماس‌های موجود در شقه‌ها دارای تراش برلیانت هستند و با روش مخراج کاری از نوع چنگ در نگین‌دان‌های پشت باز قرار گرفته‌اند. The large diamond at the bottom of this ring is flat and almond-shaped and is set in a diamond-set guilloche. The diamond is Indian cut and has a round cut. The guilloche is set with small brilliant diamonds and is set in a round cut on the back of the ring.	۲.ز 2.M
	✓		✓	در بخش پایین این جیقه، دور الماس شش گوشه تاج نور، مزین به عبارت «السلطان صاحبقران ناصرالدین شاه قاجار خلد الله ملکه ۱۳۱۰» است که از طلای برجسته ساخته شده و مرصع به الماس است (آرشیو اسناد کاخ موزه گلستان) و درواقع، این عبارت در حکم مخراج کاری چنگ، این الماس مسطح را در نگین‌دان خود محکم کرده است. دور الماس مسطح، گیلای مزین به الماس‌های برلیانت، در زیر این گیلای قفسه‌ای زرین و در فاصله میان قفسه و گیلای اول، گیلای مزین به الماس‌های ریز با تراش فلامک دیده می‌شود. الماس‌های برلیانت در گیلای اول، با مخراج کاری چنگ در نگین‌دان‌های پشت باز نشانده شده‌اند و الماس‌های گیلای دوم دارای تراش فلامک هستند و در نگین‌دان‌های پشت بسته با روش چنگ گوهرنشانی شده‌اند. الماس‌های بخش فوقانی از جمله تاج و ۳ پر روی تاج، تراش برلیانت دارند و در نگین‌دان‌های پشت باز قرار گرفته‌اند. البته الماس‌های ریز، تراش فلامک دارند و در نگین‌دان‌های پشت بسته به با روش مخراج کاری از نوع دوردیوار نصب شدند. در الماس‌های موجود در شیر و خورشیدها، تراش فلامک دیده می‌شود که به روش گوهر نشانی دوردیوار در نگین‌دان‌های پشت بسته نصب شده‌اند. In the lower part of this piece, the hexagonal diamond circle of the Taj Noor is decorated with the phrase "Al-Sultan Sahib-e-Quran Naser al-Din Shah Qajar Khaldullah Malikeh 1310" which is made of embossed gold and inlaid with diamonds (Golestan Palace Museum Documents Archive) and in fact, this phrase, as a harpoon, has secured this flat diamond in its setting. Around the flat diamond, a gilavi is decorated with brilliant diamonds, under this gilavi is a golden shelf, and in the space between the shelf and the first gilavi, a gilavi is decorated with small diamonds with a Flamak cut. The brilliant diamonds in the first gilavi are set in open-back settings with a harpoon cut, and the diamonds in the second gilavi have a Flamak cut and are set in closed-back settings with a harpoon method. The diamonds in the upper part, including the crown and the 3 feathers on the crown, are brilliant-cut and set in open-back settings. Of course, the small	۲.ژ 2.N

تحلیل تزیینات Ornamental analysis						
نوع ترصیع Type of inlay work					توضیح Explanation	شماره میناکاری Enameling
استفاده از فوفه Use of Fufeh	ترصیع قلم Inlay work on the work of the pen	ترصیع چنگ Inlay Cluster work inlay work	ترصیع کاسه‌ای خوشه‌ای Bowl- shaped inlay work	ترصیع دوردیوار Wall- mounted inlay		جقعه Number
					diamonds are flame-cut and set in closed-back settings using a round-walled cut. The diamonds in the lion and the suns are flame-cut and set in closed-back settings using a round-walled cut..	
	✓		✓		در این جقعه به نظر می‌رسد که احتمالاً گوهرها در نگین‌دان‌های پشت بسته با روش چنگ و دوردیوار ترصیع شده باشند.	۲.۰
					In this piece, it seems likely that the gems were set in closed-back jewel cases using the tang and dour-wall method.	

۳-۴. طبقه‌بندی آثار برحسب نوع تراش

ناصرالدین شاه قاجار، آخرین پادشاه قاجار بود که نقش بسزایی در غنای گنجینه جواهرات سلطنتی ایران ایفا کرد. وی با تأسیس موزه جواهرات در کاخ گلستان، نه تنها گنجینه‌ای بی‌نظیر از نفایس سلطنتی گردآورد، بلکه موجب رونق چشمگیر صنعت جواهرسازی در دوران حکمرانی خود شد. از ویژگی‌های بارز این پادشاه، توجه ویژه به علم سنگ‌شناسی بود که منجر به خریداری حجم قابل‌توجهی از سنگ‌های قیمتی و ساخت آثار نفیس مرصع‌کاری شده در این دوره گردید. در زمینه تراش گوهرها، اگرچه روش‌های سنتی با تمام کاستی‌های خود تا پیش از این دوره تداوم داشت، اما مواجهه ناصرالدین شاه با سبک جواهرسازی اروپایی (فرنگی‌ساز)، تحولی شگرف در این حوزه ایجاد کرد. این تحولات تا بدان جا پیش رفت که برای نخستین بار چرخ‌های گوهرتراشی در کاخ گلستان مورد استفاده قرار گرفتند. با این وجود، برخی الماس‌های خاص به‌منظور حفظ استانداردهای کیفی، در کارگاه‌های اروپایی تراش داده می‌شدند. در بررسی جقعه‌های سلطنتی این دوره، تنوع چشمگیری در استفاده از گوهرهای رنگارنگ و قیمتی به چشم می‌خورد. روش‌های متعدد تراش از جمله تراش سفته، دامله، تخت، مختلط، فلامک، فلامک دورویه، پلکانی، هندی، معدنی قدیمی (برلیانت)، زمردی، الماس‌پیکری و کنده‌کاری نقش برجسته در آثار این دوره مشاهده می‌شود. تراش هندی^۴ در سه مورد از جقعه‌های ۲.ج، ۲.ز و ۲.ژ وجود دارد درحالی‌که حکاکی هندی^۵ در هیچ‌کدام از آثار به کار نرفته است. لازم به ذکر است که تراش به روش بریولت و سیلان، نیز در آثار این عصر به چشم نمی‌خورد (جدول ۹).

جدول ۹. طبقه‌بندی جقعه‌های قاجاری عصر ناصرالدین شاه برحسب نوع تراش

Table 9. Classification of Qajar Jeques from the era of Nasser al-Din Shah according to type of carving

تحليل بر حسب نوع تراش / Analysis by type of cut													شماره جقيقه Number
Carving Embossing	Engraving in the style of Gemstone engraving	Old mineral cut	Emerald cut	Mixed cut	Step cut	Flat cut	Diamond cut	Indian Cut	Double flame cut	Flame cut	Damle cut	Promissory note cut	
	گوهر	(برليانزت)	ی	ش	ش	ش	دی	ش	ش	ش	ش	ش	فته
برجسته	نبرشته	قدیمی								ویه			ش
کنده	حکاکی									ش			
کاری	نقش‌چینه	ش معدنی											
			✓	✓		✓					✓	✓	الف.۲
													2.A

هنرهای صناعی اسلامی، سال هشتم، شماره دوم، ۱۴۰۳ | ۱۳۸

۳-۳-۵. طبقه‌بندی آثار برحسب نوع جواهر

با توجه به جدول ۱۰ و تحلیل‌های صورت گرفته، می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که در ترصیع مجموعه جیقه‌های سلطنتی دوره ناصرالدین‌شاه از گوهرهایی مانند الماس، زمرد، یاقوت سرخ، یاقوت زرد، یاقوت کبود، لعل، زبرجد، فیروزه و مروارید، استفاده شده است. پرکاربردترین گوهر الماس و کم‌کاربردترین آن‌ها یاقوت زرد و زبرجد است. در این مجموعه، تنها یک جیقه مرصع به فیروزه دیده می‌شود؛ البته در جیقه ۲ ح (گنجۀ ۲۴ شماره ۹)، در چشم‌های پروانه هم دو عدد فیروزه خیلی ریز با تراش دامله و با مخراج‌کاری دوردیوار دیده می‌شود.

جدول ۱۰. گوهرهای به‌کاررفته در ترصیع جواهرات

Table 10. Gemstones used in jewelry setting

شماره جیقه Number	گوهرهای به‌کاررفته در ترصیع جواهرات Gemstones used in jewelry setting								
	الماس Diamond	زمرد Emerald	یاقوت سرخ Red Ruby	یاقوت زرد Ruby Yellow	یاقوت کبود Ruby Sapphire	لعل Garnet	زبرجد Peridot	فیروزه Turquoise	مروارید Pearl
۲.الف 2.A			✓			✓			
۲.ب 2.B	✓						✓		
۲.پ 2.C	✓				✓				
۲.ت 2.D	✓		✓	✓					
۲.ث 2.E	✓				✓				
۲.ج 2.F	✓	✓							
۲.چ 2.G	✓	✓							
۲.ح 2.H	✓		✓					✓	
۲.خ 2.I	✓		✓					✓	
۲.د 2.J	✓		✓						✓
۲.ذ 2.K	✓		✓						
۲.ر 2.L	✓		✓						
۲.ز 2.M	✓								

شماره	جیقه	گوهرهای به کاررفته در ترصیع جواهرات Gemstones used in jewelry setting								
Number		الماس	زمرد	یاقوت سرخ	یاقوت زرد	یاقوت کبود	لعل	زبرجد	فیروزه	مروارید
		Diamond	Emerald	Red Ruby	Yellow Ruby	Ruby Sapphire	Garnet	Peridot	Turquoise	Pearl
۲.۲	✓									
2.N										
۲.۳	✓			✓			✓			✓
2.O										

۳-۴. مطالعه تطبیقی ویژگی‌های فنی و بصری جیقه‌های دوره فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه

۳-۴-۱. تطبیق ویژگی‌های فنی

پایه و اساس ساخت جواهرات از جمله جیقه‌های سلطنتی، فلز و فلزکاری است. از فلزهای بالارزشی مانند طلا، نقره و مس در ساخت این جیقه‌ها استفاده می‌شده است. گاه این فلزات به روش فلز اصلی و گاهی به صورت ترکیبی به کاررفته می‌رفته‌اند. اصلی‌ترین این روش ترکیبی، به کار بردن نقره مطلا و نقره و طلا باهم است که به این روش، فن شیر و شکر نیز گفته می‌شود. کاربرد هر دو روش در جیقه‌های عصر فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه دیده می‌شود. از روش‌های جوش کاری و لحیم کاری نیز برای متصل کردن قطعات خامی مانند مفتول‌ها و ورق‌ها به هم و یا به زمینه کار استفاده می‌کردند که در اکثر نمونه‌های این مجموعه این دو روش نیز دیده می‌شود. در جواهرسازی ایران، کاربرد روش لحیم کاری در متصل کردن قطعات مفتول‌ها و صفحات، رایج‌تر بوده است. قابل ذکر است که جواهرسازی سلطنتی، آمیزه‌ای از جواهرسازی فرنگی‌ساز و سنتی است. به‌طوری‌که جواهرات سلطنتی در زمان فتحعلی شاه بیشتر با توجه به جواهرسازی سنتی ساخته شده‌اند. البته، در این دوره و به تدریج، سیر تغییر و تحول فنون ساخت و تزئین از روش سنتی به فرنگی نیز در این نمونه از جواهرات دیده می‌شود. درحالی‌که در عصر ناصرالدین شاه جواهرسازی فرنگی‌ساز رونق بیشتری در جواهرات سلطنتی پیدا می‌کند.

۳-۴-۲. تطبیق ویژگی‌های فرمی

فرم اولیه و ساختار جیقه‌های درباری، بیشتر از طبیعت نباتی الهام گرفته شده و نقوشی که این فرم‌ها را پر می‌کنند نیز اکثراً هندسی و گیاهی هستند. در زمان فتحعلی شاه، فرم جیقه‌های سلطنتی عمدتاً از فرم به جقه الهام می‌گرفت و به خاطر همین شقه‌ها هم به پیروی از این فرم، منحنی ساخته می‌شدند. گاهی انحنا این شقه‌ها به یک‌جهت و گاهی به دو جهت بود و به صورت طرح‌های سنتی و طرح‌های فرنگی دیده می‌شدند. در زمان ناصرالدین شاه، استفاده از شقه‌های اتحدار مرسوم بود ولی به تدریج الگوی جواهرات دچار تغییر و دگرگونی شد که طبیعتاً شقه‌ها هم از این تغییرات مستثنی نبودند. با اوج‌گیری سبک جواهرسازی فرنگی‌ساز، طراحی شقه‌ها نیز به این جهت حرکت کرد و شقه‌های منحنی به شاخ و برگ‌های واقع‌گرا تبدیل شدند. در ابتدای حکومت ناصرالدین شاه، بازهم جیقه‌هایی بزرگ، شلوغ و پرکار ساخته می‌شدند ولی به مرور، نقوش و نشان‌های درباری و ظفر به جای نقوش تزئینی هندسی، گیاهی و انتزاعی قرار گرفتند. جیقه‌ها در این زمان بیشتر از اینکه کاربرد زیرگونه داشته باشند، با استفاده از نقش‌ها و فرم‌های واقع‌گرایانه به عنوان آرایه‌های تزئینی به‌نوعی بر جایگاه و مقام شاه تأکید می‌کردند. جیقه‌های سلطنتی از دو بخش شقه و بدنه ساخته شده بودند و بیشتر نقوش و تزئینات در بخش بدنه جیقه دیده می‌شدند. در بیشتر موارد، دو بخش شقه و بدنه باهم تناسب داشتند. این تناسب، در ساخت جیقه‌های عصر فتحعلی شاه رعایت شده است ولی با گذشت زمان و دگرگونی سبک جواهرسازی در زمان ناصرالدین شاه، این تناسبات هم تغییر کردند. برای مزین کردن قسمت‌های متفاوت جیقه‌ها، از نقش‌های گیاهی استفاده می‌شد. این آرایه تزئینی، در نیمه اول قرن ۱۳ ه.ق، به خاطر انتزاعی بودن فرم‌های گیاهی، متنوع نبود و کمتر مورد استفاده قرار می‌گرفت، ولی به تدریج و در نیمه دوم قرن ۱۳ هجری، مثل سایر نقوش تزئینی به صورت متنوع‌تر و واقع‌گرایانه‌تر از دوران قبل در تزئین جیقه‌ها به کار گرفته شد. از دیگر فرم‌های رایج در دوره ناصرالدین شاه، استفاده از نقش شیر و خورشید برای ساخت یک بدنه جداگانه و مستقل است.

ازجمله هنرهایی که در دوره قاجار و به‌خصوص در زمان فتحعلی شاه تحول زیادی پیدا کرد، هنر میناکاری روی جواهرات است. این هنر در زمان ناصرالدین‌شاه به‌عنوان هنری اشرافی و درباری به کار گرفته می‌شد. در جیقه‌های سلطنتی، سطح‌های میناکاری شده کمتر دیده می‌شوند و در آن‌ها میناکاری بیشتر به روش مقعر به‌کاررفته است. از دیگر روش‌های تزئین بر روی فلز، مرصع‌کاری است و کاربرد این فنون در بیشتر جیقه‌های سلطنتی قابل‌مشاهده است. ازجمله فنون رایج مرصع‌کاری در جواهرات دوره قاجار، شیوه دوردیوار، کاسه‌ای، خوشه‌ای، چنگ، سنگ‌فرشی، قلم‌خور، استفاده از فوفه در پشت نگین و نشانیدن گوهر به روش خیمه‌نما است. پرکاربردترین و مهم‌ترین این روش‌ها، روش دوردیوار است، ولی به‌غیراز این روش، کاربرد روش‌های دیگر هم در جواهرسازی سلطنتی قجری دیده می‌شود. روش دوردیوار در زمان فتحعلی شاه بیشتر کاربرد داشته است، زیرا در این زمان تراش استاندارد کمتر وجود داشت. جواهرسازان به خاطر اینکه بیشتر مایل بودند وزن گوهرها حفظ شود، از این روش استفاده می‌کردند. در زمان فتحعلی شاه به خاطر عدم وجود تراش‌های استاندارد، برای درخشش بیشتر گوهرهایی مانند الماس، در پشت نگین از فوفه استفاده می‌کردند. به این صورت که پشت نگین را با ورقه نازکی از فلز می‌پوشاندند و نگین را در نگین‌دانی پشت بسته نصب می‌کردند. این روش فوفه‌گذاری بیشتر در جواهرسازی عصر فتحعلی شاه و در گوهرهایی مانند الماس مورداستفاده قرار می‌گرفته است. در زمان ناصرالدین‌شاه، این روش به خاطر استفاده از نگین‌دان‌های باز و تراش‌های استاندارد، دیگر کمتر به کار گرفته شد.

۳-۴-۴. تطبیق ویژگی‌های تراش

ایرانی‌ها از زمان‌های بسیار دور، به سنگ و گوهرهای الوان و رنگین علاقه داشتند و در زیورآلات خود از آن‌ها استفاده زیادی می‌کردند. پادشاهان نیز برای نشان دادن اقتدار و قدرت خویش از گوهرها در ساخت جواهرات‌شان زیاد استفاده می‌کردند. در عصر قاجار، به‌ویژه در جیقه‌های سلطنتی، استفاده از گوهرهای متنوع بسیار رایج بود. بررسی‌ها نشان می‌دهد در دوران حکومت فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه قاجار، روش‌های گوناگونی برای تراش گوهرهای به‌کاررفته گرفته می‌شد. با توجه به تحلیل‌های صورت گرفته در این پژوهش، می‌توان گفت که در مجموعه جیقه‌های سلطنتی مربوط به عصر فتحعلی شاه، روش‌های مختلف تراش مانند تراش سفته، دامله، تخت، مختلط، فلامک، فلامک دورویه، پلکانی، هندی، معدنی قدیمی (برلیانت)، سیلان، بریولت و حکاکی به روش هندی وجود داشته و تراش زمردی و الماس‌پیکری و کنده‌کاری نقش برجسته در جیقه‌های این دوره دیده نشد. همین‌طور در مجموعه جیقه‌های درباری مربوط به عصر ناصرالدین‌شاه، روش‌های مختلف تراش مثل، تراش سفته، دامله، تخت، مختلط، فلامک، فلامک دورویه، پلکانی، هندی، معدنی قدیمی (برلیانت)، زمردی، الماس‌پیکری و کنده‌کاری نقش برجسته وجود داشته و تراش به روش بریولت، سیلان و حکاکی به شیوه هندی در جیقه‌های این عصر دیده نشد.

۴. نتیجه‌گیری

جواهرسازی از هنرها و صنایع پررونقی است که در همه دوران گذشته، به‌خصوص در عصر قاجار، موردتوجه ویژه پادشاهان بوده و با تنوعی از آثار کاربرد داشته است. ازجمله جواهرات بالارزش، جیقه‌های سلطنتی هستند که از مهم‌ترین جواهرات درباری و زینت‌بخش تاج‌های شاهان محسوب می‌شوند. این جواهر به‌عنوان جواهری معنادر، بیانگر اقتدار و قدرت سلطنت حاکمان بودند و جایگاه ویژه جیقه‌ها و تنوع آن‌ها در دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین‌شاه قاجار نیز مشهود است. در ساخت این زیورهای باشکوه از فلزات بالارزشی مانند طلا و نقره و به‌ندرت از مس، استفاده می‌شده است که این فلزات گاه به‌صورت جداگانه و گاهی ترکیبی به کار می‌رفته‌اند. همچنین این فلزات با روش‌هایی مانند ترصیع و میناکاری مزین می‌شدند که درروش گوهرنشانی جیقه‌ها از گوهرهای بالارزش و قیمتی زیادی استفاده شده است. در زمان فتحعلی شاه، برای مزین کردن جواهرات بیشتر از گوهرهای رنگین استفاده می‌کردند ولی تدریجاً و در زمان ناصرالدین‌شاه، این تنوع رنگینی گوهرها با گوهرهای تک‌رنگ و یا دورنگ جانشین شد. تراش گوهرها و معایب آن‌ها تا عصر قاجار و دوره فتحعلی شاه ادامه‌دار بود ولی در زمان ناصرالدین‌شاه و رویارویی وی، با سبک و صنعت جواهرسازی فرنگی‌ساز، تراش گوهرها نیز تغییر زیادی پیدا کرد. بعضی از گوهرها به خاطر حفظ تناسبات در غرب (اروپا) تراشیده و با فنون ترصیع متنوعی بر روی جیقه‌ها نصب می‌شدند. روش دوردیوار در عصر فتحعلی شاه بیشتر مورداستفاده قرار می‌گرفت، زیرا در این زمان تراش استاندارد گوهرها، به خاطر تمایل افراد به حفظ وزن آن‌ها کم بود. در عصر ناصرالدین‌شاه، سبک جواهرسازی فرنگی‌ساز رواج پیدا کرد و جواهرساز درباری، با روی آوردن به این سبک و تراش‌های استاندارد، روش‌های ترصیع سنتی را -که در زمان فتحعلی شاه رایج‌تر بود- کنار گذاشت و برای جلوه بهتر گوهر، از فنون جدید ترصیع استفاده کرد. با شناخته شدن ویژگی نوری گوهرها،

نگین‌دان‌های پشت‌باز مورد استفاده قرار گرفتند. بنابراین، در دوره ناصرالدین‌شاه، روش فوفه‌گذاری کمتر به کار می‌رفت. در جقه‌های سلطنتی، سطح‌های میناکاری شده کمتر به کار رفته‌اند، اما بیشتر از میناکاری به روش مقعر استفاده شده است. در جقه‌های درباری، فرم از طبیعت نباتی تبعیت می‌کند و نقش‌هایی که این فرم‌ها را پر می‌کنند نیز در اغلب مواقع به صورت گیاهی و هندسی وجود دارند. در زمان فتحعلی شاه، فرم جقه‌ها در بیشتر موارد از فرم به جقه گرفته شده‌اند و معمولاً این زیورها متقارن هستند و محورهای اصلی بر چهار جهت اصلی منطبق شده است. جقه‌ها معمولاً از دو بخش اصلی ساخته شده‌اند که شامل شقه در بخش بالایی و بدنه در بخش پایین است. بیشتر نقوش و تزیینات در بخش بدنه اجرا شده‌اند و در بیشتر موارد این دو بخش با هم برابر به نظر می‌رسند. این تناسب در ساخت جقه‌های عصر فتحعلی شاه رعایت شده اما به تدریج عدم برابری در طول و عرض، جایگزین این تناسب در اندازه شده به طوری که گاهی بخش بالایی بلندتر و در مواردی، بدنه دارای بیشترین حجم در جقه است. نقوش استفاده شده در تزیین آن‌ها نیز در ابتدا به صورت انتزاعی بودند و تدریجاً این نقوش انتزاعی با فرم‌های واقع‌گرایانه جایگزین شدند.

مشارکت نویسندگان: سهم نویسندگان این مقاله م.ی.ک و ف.ف. در پیشنهاد موضوع، گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای- اسنادی، روش‌شناسی، تنظیم ساختار پژوهش، مدیریت پروژه، تنظیم جداول، نگارش محتوا و ویراستاری ادبی مقاله برابر است.

تامین مالی: این پژوهش هیچ بودجه خارجی دریافت نکرده است.

تضاد منافع: منافع مقاله برای نویسندگان مشترک و برابر است و هیچ تضادی در منافع وجود ندارد.

دسترسی به داده‌ها و مواد: تمام داده‌های تولید شده در طول این پژوهش، در این نشریه منتشر و گنجانده شده‌اند.

پی‌نوشت‌ها

۱. زمودگری از جمله هنرهای صناعی برجسته در تاریخ فلزکاری ایران به شمار می‌آید که ساخت هر نوع الصاقات فلزی روی در و پنجره‌های سنتی و قدیمی را شامل می‌شود (Jaripour Kahrood & Farrokhfar, 2022: p. 65).
۲. دوره ویکتوریایی به بلندترین دوره سلطنت در بریتانیا اطلاق می‌گردد که تعلق به ملکه ویکتوریا (۱۲۵۲-۱۳۱۸ ق/۱۸۳۷-۱۹۰۱ م) دارد (Siahi, 2016: p. 97).
۳. دوره جورجیایی یا جورجین شامل سلطنت پنج پادشاه انگلستان است: جورج اول، دوم، سوم، چهارم و ویلیام چهارم که از سال ۱۱۲۵ تا ۱۲۵۲ ق/ ۱۷۱۴ تا ۱۸۳۷ م. به طول انجامید (Siahi, 2016: p. 94).
۴. تراش هندی از قطعات پهن و کم‌عمق - که بر اثر شکستن سنگ به وجود می‌آید- و دورویه عریض، مسطح و موازی، شکل گرفته است. گرداگرد این کرسی‌ها، دو یا چند منطقه از سطوح چهار پهلوئی شیب‌دار به اندازه‌های گوناگون پرداخته می‌شود. کرسی بالا و پایین سنگ همان‌گونه مسطح می‌ماند (Siahi, 2016: p. 77).
۵. حکاکی به شیوه هندی بیشتر بر روی زمردها مشاهده می‌شود. این حکاکی‌ها به صورت خیاره‌دار کردن گوهر یا حکاکی نقوش سنتی انتزاعی و مارپیچ مربوط به فرهنگ هند است. انتساب این نوع حکاکی به هند به آن دلیل است که کاربرد چنین شیوه‌ای در تزیین گوهرها، در میان جواهرات هندی به وفور دیده می‌شود (Siahi, 2016: p. 82).

References

- Dehkhoda, Ali Akbar, (1998). Dehkhoda dictionary. Tehran: Publishing and Printing Institute of Tehran University [in Persian].
- Freyeh, R.W, (1995). Arts of Iran, translated by Parviz Marzban, Tehran, Forozaan Rooz [in Persian].
- Ghafel Mobarakeh, Pegah, (2021). The study of men's jewelry from the perspective of Qajar era paintings, National conference of art and architectural effects of Zand and Qajar school of Shiraz, Shiraz [in Persian].
- Guide to the National Treasury of Jewels, (1993). Tehran, management of cultural affairs and public relations [in Persian]
- Jafari, Zohre, (2017). Investigating the changes in the appearance of Qajar kings (case example: jewelry), Master's thesis, Faculty of Arts; Al-Zahra University (S) [in Persian].
- Jaripour Kahrood, Mohammad Jaber and Farrokhfar, Farzaneh (2022), Typology of Zamoudgari works installed on the entrance doors of the Qajar building in Kashan, Iran's Industrial Arts Journal, Vol. 5, No.2, P. 65-82 [in Persian]
- Mohammadzadeh, Mahdi, (2007), Pictorial Medals and the Power Sanctifying in Qajar Period, Golestan-e Honar, No. 3, Vol. 2, PP. 61-68.
- Naeji, Mahdia, (2012). The study of women's jewelry in the Qajar period, master's thesis, supervisor: Seyyed Abu Torab Ahmad Panah, Semnan University, Faculty of Arts and Architecture [in Persian].
- Saleh, Elahe, (2014). Investigation of jewelry related to men's clothing in the Qajar era, Pikreh, two quarterly journals, art

- school; Shahid Chamran University of Ahvaz, fourth period, No.8, p.24-35 [in Persian].
- Serena, Carla, (1983). *People and Rituals in Iran*, translated by Ali Asghar Saidi, first edition, Zovar Publications. [in Persian].
- Sarijalo, Alireza, (2015). The political, cultural and social developments of the 100-year period (from the reign of Feth Ali Shah to the end of the Naseri period) (from 1212 AH to 1313 AH), master's thesis, Faculty of Literature and Humanities; University of Zanjan [in Persian].
- Shamili, Farnoosh, Pour Mohammad, Tahereh (2021). A reflection on the structure of Qajar royal jackets in the national jewelry treasure of Iran, *Islamic art*, fifth year, number 2 (7 consecutive), autumn and winter 2021, p. 171-186 [in Persian].
- Siahi, Elham, (2016). Investigating the tradition of jewelry making in the Qajar period (a case study of royal collars), Master's Thesis, School of Art and Architecture, Shiraz; Shiraz University [in Persian].
- Yavari, Hossein (2012). An overview of Iranian art and architecture, Tehran: Azar and Simai Danesh [in Persian]
- Zamani Tehrani, Shaqayeq, Seyyed Ahmadi Zavieh, Saeed, (2016). Investigating the artistic and symbolic features of the Qajar royal jewels in the treasury of Iran's national jewels, *Iran's Industrial Arts*, Year 1, No. 2, Spring and Summer, p. 81-94 [in Persian]

دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). لغتنامه دهخدا. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

فریه، ر.دبلیو. (۱۳۷۴). هنرهای ایران، ترجمه پرویز مرزبان، تهران: فروزان روز.

غافل مبارکه، پگاه. (۱۴۰۰). مطالعه جواهرات مردان از منظر نگاره‌های دوره قاجار، همایش ملی جلوه‌های هنر و معماری مکتب زند و قاجار شیراز، شیراز.

راهنمای خزانه ملی جواهرات. (۱۳۷۲). تهران، مدیریت امور فرهنگی و روابط عمومی، خزانه ملی جواهرات، بانک مرکزی کشور ایران. جعفری، زهره. (۱۳۹۷). بررسی تغییرات ظاهری شاهان قاجار (نمونه موردی: جواهرات و زیورات)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر؛ دانشگاه الزهراء (س).

جاری پور قهرود، محمد جابر و فرخ فر، فرزانه. (۱۴۰۱). گونه‌شناسی آثار زموگرگی نصب‌شده بر درهای ورودی ابنیه قاجاری کاشان، نشریه هنرهای صناعی ایران، دوره ۵، شماره ۲: ۶۵-۸۲. DOI: 10.22052/HSI.2023.248696.1082

محمد زاده، مهدی. (۱۳۸۶). نشان‌های مصور و تقدیس قدرت در عصر قاجار، گلستان هنر، دوره ۳، شماره ۲: ۶۸-۶۱. نائیجی، مهدیه. (۱۳۹۲). مطالعه زیورات زنان در دوره قاجار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید ابوتراب احمد پناه، دانشگاه سمنان، دانشکده هنر و معماری.

صالح، الهه. (۱۳۹۴). بررسی زیورات وابسته به پوشاک مردان در عهد قاجار، دو فصل‌نامه پیکره، دانشکده هنر؛ دانشگاه شهید چمران اهواز، دوره چهارم، شماره هشتم: ۳۴-۳۵.

سرنا، کارلا. (۱۳۶۲). آدم‌ها و آیین‌ها در ایران، ترجمه علی‌اصغر سعیدی، چاپ اول، تهران: انتشارات زوار. ساریجلو، علیرضا. (۱۳۹۵). تحولات سیاسی، فرهنگی و اجتماعی صدساله خمه (از دوره حکومت فتحعلی شاه تا پایان دوره ناصری) (از سال ۱۲۱۲ ه.ق تا ۱۳۱۳ ه.ق)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی؛ دانشگاه زنجان.

شمیلی، فرنوش، پور محمد، طاهره. (۱۴۰۰). تأملی در ساختارشناسی جقه‌های سلطنتی قاجاری موجود در گنجینه جواهرات ملی ایران، هنرهای صناعی اسلامی، سال پنجم، شماره ۲ (پیاپی ۷)، پاییز و زمستان: ۱۷۱-۱۸۶

سیاهی، الهام. (۱۳۹۶). بررسی سنت جواهرسازی در دوره قاجار (مطالعه موردی جقه‌های سلطنتی)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر و معماری، شیراز؛ دانشگاه شیراز.

یاوری، حسین. (۱۳۹۱). سیری در هنر و معماری ایران، تهران: آذر و سیمای دانش.

زمانی تهرانی، شقایق، سید احمدی زاویه، سعید. (۱۳۹۶). بررسی ویژگی‌های هنری و نمادین پنج جقه سلطنتی قاجار موجود در خزانه جواهرات ملی ایران، هنرهای صناعی ایران، سال اول، شماره ۲، بهار و تابستان ۹۷: ۸۱-۹۴.